प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र कार्यक्रमाची राज्यामध्ये शैक्षणिक वर्ष सन २०१५-१६ पासून अंमलबजावणी करणेबाबत

महाराष्ट्र शासन
शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग
शासन निर्णय क्रमांकः शैगुवि २०१५/(८०/१५)एस.डी.६

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक
मंत्रालय, मुंबई ४०००३२
तारीख: २२ जून, २०१५

वाचा —

१) बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९.

२) महाराष्ट्र बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार नियम,२०११.

३) शासन निर्णय क्रमांकः पीआरई २०१०/(१३०/१०)/प्राशि-५, दि.२० ऑगस्ट, २०१०.

४) शासन निर्णय क्रमांकः संप्रप २००७/(६५/०७)/प्राशि-५,दि. २६ एप्रिल, २००७.

प्रस्तावना —

बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ हा १ एप्रिल, २०१० पासून देशभरात लागू झालेला आहे. त्यामधील प्रकरण २, कलम ३ नुसार, ६ ते १४ वर्षे वयोगटातील प्रत्येक बालकाला गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाचा हक्क मिळालेला आहे. या कायद्यामुळे शिक्षण प्रक्रियेत अनेक कालसुसंगत बदल होत असून त्याचे सर्वत्र स्वागत होत आहे. मात्र काही बदलांबाबत समाजामध्ये गैरसमजही निर्माण झाले आहेत. वयानुरुप इयत्तेत प्रवेश, विद्यार्थ्यास एका वर्षापेक्षा अधिक काळ एका इयत्तेत न ठेवणे, इयत्ता ८ वी पर्यंत कोणत्याही मंडळाची सार्वत्रिक परीक्षा पुढील वर्गात जाण्यासाठी द्यावी न लागणे, सातत्यपूर्ण सर्वंकष मूल्यमापन पध्दतीचा अवलंब यासारख्या बदलांमुळे शैक्षणिक गुणवत्तेवर विपरित परिणाम होईल असा जनमानसात समज निर्माण झाला आहे. हा समज तातडीने दूर करणे आवश्यक आहे.

एका संस्थेच्या वार्षिक शैक्षणिक सद्यस्थिती सर्वेक्षण अहवालात मागील पाच वर्षात इयत्ता ५ वी च्या विद्यार्थ्यांच्या वाचन क्षमतेमध्ये ९४ टक्क्यांवरून ७४ टक्क्यावर घसरण झाल्याचे निराशाजनक चित्र दिसून येते. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे यांनी घेतलेल्या राज्यस्तरीय अध्ययन संपादणूक सर्वेक्षणामध्ये (SLAS) इयत्ता ५वी च्या विद्यार्थ्यांना भाषा विषयातील सरासरी संपादणूक ५३ टक्के व गणित विषयातील सरासरी संपादणूक ५१ टक्के असल्याचे आढळून आले आहे. या सर्वेक्षणात भाषा विषयात सिंधुदूर्ग जिल्हा सर्वोत्कृष्ट (६७ टक्के) व सर्वात मागे सोलापूर जिल्हा (३४ टक्के) तर गणित या विषयामध्ये सर्वोत्कृष्ट जिल्हा भंडारा (६१ टक्के) व सर्वात मागे औरंगाबाद जिल्हा (३४ टक्के) असल्याचे आढळून आले आहे. या आकडेवारीवरून विद्यार्थ्यांच्या संपादणूक पातळीमध्ये राज्यातील विविध जिल्ह्यांमध्ये मोठया प्रमाणात विषमता असल्याचे स्पष्ट होते. तसेच राज्यातील एकूणच शैक्षणिक दर्जा व गुणवत्ता ही चिंतेची बाब आहे हे यावरुन दिसते.

शिक्षण हक्क कायद्यातील कलम २९ (२) (ह) नुसार सातत्यपूर्ण सर्वंकष मूल्यमापन पध्दतीद्वारे विद्यार्थ्यांच्या ज्ञान, आकलन आणि उपयोजन क्षमतांची पडताळणी करणे आवश्यक आहे. कायद्यातील या अपेक्षा आणि तरतुदी विचारात घेऊन दिनांक २० ऑगस्ट, २०१० च्या शासन निर्णयानुसार राज्यात इयत्ता पहिली ते आठवीसाठी सातत्यपूर्ण सर्वंकष मुल्यमापन पध्दती लागू केली आहे. त्यानुसार शिक्षकांच्या मार्गदर्शनाखाली विविध उपक्रम / कृती, प्रयोग / प्रात्यक्षिके, प्रकल्प, स्वाध्याय, तोंडी काम, लेखी चाचणी इ. द्वारे विद्यार्थ्यांच्या संपादणुकीची वेळोवेळी पडताळणी शाळास्तरावर करण्यात येत आहे. विद्यार्थ्यांच्या शिकण्यातील अडचणी समजून घेऊन त्या दूर करण्याचे प्रयत्न होत आहेत. अपेक्षित संपादणूक पातळीपेक्षा मागे असलेल्या विद्यार्थ्यांना अतिरिक्त पूरक मार्गदर्शन करुन अपेक्षित संपादणूक पातळीपर्यंत आणण्याचा प्रयत्न आहे.

वाचन, लेखन, संख्याज्ञान आणि संख्यांवरील क्रिया या क्षमतांची संपादणूक, प्रभूत्त्व पातळीकडे जाण्यासाठी आवश्यक ठरते. या मुलभूत क्षमतांची परिपूर्ण तयारी झाल्यास ज्ञानग्रहण आणि आकलनाचा मार्ग सुलभ होतो. त्याकडे दुर्लक्ष झाल्यास शैक्षणिक गुणवत्ता विकासाचा पाया कच्चा राहतो. हे विचारात घेऊन वाचन, लेखन, संख्याज्ञान आणि संख्यांवरील क्रियांमध्ये राज्यात एकसुध्दा मूल अप्रगत राहू नये यासाठी संपूर्ण राज्यात प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या पायाभूत संपादणूकीची नियमित पडताळणी करुन शैक्षणिक दर्जा उंचावण्यासाठी गरजाधिष्ठित कृतीकार्यक्रमाची आखणी करणे आवश्यक आहे. त्याचबरोबर ज्या इयत्तेत बालक शिकत आहे त्या इयत्तेच्या क्षमतांचीही संपादणूक वेळच्या वेळी तपासून व मदत करून अप्रगत विद्यार्थ्यांची संख्या कमी करीत जाणे आवश्यक आहे. त्या अनुषंगाने प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र कार्यक्रम राज्यामध्ये सन २०१५-१६ या शैक्षणिक वर्षापासून सुरू करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

(१) प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र कार्यक्रमाचा हेतू-

(१.१) प्रत्येक विद्यार्थ्यांने वयोगटानुरुप अपेक्षित क्षमता प्राप्त केली आहे किंवा नाही याची तपासणी शैक्षणिक प्रगती चाचण्यांद्वारे करुन ज्या विषयामध्ये / क्षमतेमध्ये विद्यार्थ्यांना अडचणी असतील त्यासाठी कृतिकार्यक्रम आखून अंमलबजावणी करणे. जेणेकरुन प्रत्येक विद्यार्थी प्रभूत्त्व पातळीकडे वाटचाल करु शकेल.

(१.२) या प्रक्रियेत शिक्षकाला मदत करणे हा या कार्यक्रमाचा मुख्य हेतू आहे.

(१.३) शैक्षणिक गुणवत्ता विकासासाठी पोषक वातावरण निर्माण करणे.

(१.४) कार्यक्रमाच्या सुरुवातीची दोन वर्षे इयत्ता पहिली ते आठवीमधील प्रत्येक विद्यार्थ्याची भाषा व गणित या विषयातील क्षमतांच्या संपादणुकीची नियमितपणे पडताळणी करणे व शिक्षकाला आवश्यक सहाय्य करणे.

(१.५) विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनास व शिक्षकाच्या सुलभीकरणाच्या भूमिकेस सुयोग्य दिशा देणे.

(१.६) वर्गातील प्रत्येक विद्यार्थ्यांची संपादणूक पातळी वाढविण्यासाठी शिक्षकांना प्रेरणा व साहाय्य देणे.

(१.७) या गोष्टी साध्य करण्यासाठी शिक्षणव्यवस्थेतील प्रत्येक घटकाचे सबलीकरण करणे.

शासन निर्णय—

"प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र कार्यक्रम" सन २०१५-१६ पासून राज्यात सुरू करण्यात येत असून त्याअंतर्गत राज्यातील सर्व व्यवस्थापनाच्या, सर्व माध्यमाच्या मान्यताप्राप्त शाळांमधून इयत्ता पहिली ते आठवीतील सर्व विद्यार्थ्यांसाठी प्रथम भाषा व गणित या विषयाच्या शैक्षणिक प्रगती चाचण्यांचे आयोजन करण्यात येईल. याबाबतच्या कार्यवाहीची रूपरेषा पुढीलप्रमाणे राहील.

अ) सर्व नियमित विद्यार्थ्यांना किमान अपेक्षित क्षमता अवगत असायलाच हवी. याबाबत सर्व विद्यार्थ्यांच्या क्षमता संपादणूकीची खात्री शैक्षणिक प्रगती चाचणीद्वारे केली जाईल. या क्षमतांमध्ये एकही मूल अप्रगत राहाणार नाही यासाठी आवश्यक त्या सर्व गोष्टी करण्यासाठी शासन, प्रशासन, शालेय व्यवस्थापन विशेष प्रयत्न करणार असून शिक्षकांनी त्याची मुख्य जबाबदारी घेणे आवश्यक आहे.

ब) गुणवत्ता तपासणे आणि सुधारणे हा या चाचण्यांचा हेतू आहे.

क) राज्यस्तरीय अध्ययन संपादणूक सर्वेक्षणामध्ये (SLAS: State Learning Achievement Survey) मुलभूत क्षमतांबरोबर संबंधित इयत्तेच्या अपेक्षित सर्व क्षमतांच्या प्रगतीबाबत तपासणी केली जाईल. या यादृच्छिक (random sample) पद्धतीने होतील.

ड) जे विद्यार्थी अनियमित असतात त्यांचा शाळेतील नियमित सहभाग शाळा व्यवस्थापन समितीच्या सहभागाने वाढविणे ही शिक्षक व मुख्याध्यापकांची जबाबदारी आहे. नियमित असून अप्रगत असतील अशा विद्यार्थ्यांना संबंधित इयत्तेच्या अखेरीस तक्त्यात निश्चित केलेल्या शैक्षणिक प्रगती चाचणीतील क्षमता येणे अनिवार्य आहे. तसेच सर्वसाधारण व प्रगत विद्यार्थ्यांना संबंधित इयत्तेच्या सर्व क्षमता येणे अपेक्षित असून याबाबतची खातरजमा SLAS मधून तपासली जाईल.

इ) सन २०१६-१७ च्या संपादणूकीमध्ये तक्त्यात नमूद केल्याप्रमाणे अपेक्षित वाढ होणे आवश्यक आहे. म्हणजेच या कार्यक्रमाच्या माध्यमातून अप्रगत विद्यार्थी आणि साधारण व प्रगत विद्यार्थी या दोघांच्याही संपादणूकीमध्ये वाढ होणे बंधनकारक आहे.

फ) **सन २०१३-१४ मध्ये इयत्ता पाचवी करिता SLAS हाती घेण्यात आला होता. राज्यात पहिल्यांदाच सर्व इयत्तांसाठी SLAS सन २०१५-१६ पासून महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे यांचेमार्फत करण्यात येईल. त्यामुळे पुढील तक्त्यात सन २०१५-१६ मध्ये SLAS च्या रकान्यात इयत्ता पाचवी वगळून अन्य इयत्तांसाठी u पहिले असे नमूद केले आहे. सन २०१५-१६ मध्ये इयत्ता पाचवीमध्ये सन २०१३-१४ च्या तुलनेत ५ टक्के वाढीचे उद्दिष्ट ठेवण्यात आले आहे.**

(२) प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र कार्यक्रमाची कार्यपध्दती

(२.१) शाळेत दाखल झालेल्या प्रत्येक विद्यार्थ्यांने वयोगटानुरुप अपेक्षित शैक्षणिक क्षमता संपादित केली आहे किंवा नाही याची पडताळणी शैक्षणिक प्रगती चाचणीद्वारे घेण्यात येईल.

(२.२) सुरुवातीची दोन वर्षे प्रथम भाषा व गणित या दोन विषयांच्या चाचण्या घेण्यात येतील.

(२.३) प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र कार्यक्रमांतर्गत सर्व व्यवस्थापनाच्या सर्व माध्यमाच्या मान्यताप्राप्त शाळांतील इ. १ ते ८ च्या सर्व विद्यार्थ्यांसाठी वर्षभरात तीन राज्यस्तरीय शैक्षणिक प्रगती चाचण्यांचे आयोजन करण्यात येईल. यामध्ये एक पायाभूत चाचणी व सातत्यपूर्ण सर्वंकष मूल्यमापनामधील संकलित मूल्यमापनाच्या दोन सत्रांत परीक्षा (चाचण्या) अशा एकूण ३ परीक्षा घेण्यात येतील.

(२.४) या व्यतिरिक्त त्रयस्थ संस्थेच्या सहभागाने प्रथम सत्राअखेरीस एक व द्वितीय सत्राअखेरीस एकअशा दोन यादृच्छिक (random sample) चाचण्या निवडक शाळांमध्ये होतील.

(२.५) पायाभूत चाचणी, संकलित मूल्यमापनाच्या दोन सत्रांत परीक्षा व २.४ मध्ये नमूद केलेल्या त्रयस्थ संस्थेच्या सहभागाने घेतल्या जाणाऱ्या चाचण्यांचे आराखडे, आयोजन व अंमलबजावणी महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे यांच्यामार्फत केली जाईल.

(२.१) सातत्यपूर्ण सर्वंकष मूल्यमापनामधील (CCE) संकलित मूल्यमापनातील इतर विषयांच्या परीक्षा व आकारिक मूल्यमापनातील सर्व विषयांच्या चाचण्या याबाबतची अंमलबजावणी सातत्यपूर्णसर्वंकष मूल्यमापन बाबतच्या दि. २०/८/२०१० च्या शासन निर्णयाप्रमाणे करण्यात येईल.

(२.७) चाचणी आयोजनाचे वेळापत्रक -

क्रमांक	**उपक्रम तपशिल**	**कालावधी**	**स्तर**
१	चाचणी विकसन कार्यशाळा (कार्यप्रेरणा प्रशिक्षणाच्या माध्यमातून)	दि. १५ जून पर्यंत	राज्य
२	पथदर्शी चाचणी (निवडक शाळांमध्ये करण्यात , येईल)	दि.१६ते २३ जून दरम्यान	राज्य
३	चाचणी अंतिमिकरण (पथदर्शी चाचण्यांचे पुनर्विलोकन करून अंतिमीकरण केले जाईल)	दि.२४ जून ते ३ जुलै दरम्यान	राज्य
४	पर्यवेक्षकीय त्रयस्थ संस्थेचे उद्‌बोधन	दि. ५ ते १० जुलै दरम्यान	राज्य
५	शिक्षकांचे उद्‌बोधन	दि. १२ ते १७ जुलै दरम्यान	तालुका
६	पायाभूत चाचणी व चाचणीमधील विद्‌यार्थ्यांच्या प्राप्त गुणांच्या नोंदी शाळास्तरावर	दि. २० ते ३१ जुलै दरम्यान	शाळा
७	पायाभूत चाचणीचे निष्कर्ष सर्वांना कळविणे.	दि. १४ ऑगस्ट पर्यंत	राज्य
८	शिक्षकांनी केंद्रप्रमुखांकडे प्रशिक्षणाची मागणी नोंदविणे.	दि. २१ ऑगस्ट पर्यंत	केंद्र
९	केंद्रप्रमुख यांनी गटशिक्षणाधिकारी यांचेकडे प्रशिक्षणाची मागणी नोंदविणे.	दि. 26 ऑगस्ट पर्यंत	तालुका
१०	आवश्यकतेनुसार प्रशिक्षणाचे आयोजन. (केंद्रप्रमुख, शिक्षक प्रशिक्षक, गट / जिल्हास्तरीय यंत्रणा / डाएट / एस.सी.ई.आर.टी. च्या मदतीने व म.प्रा.शि.प. च्या सहकार्याने)	दि. ०१ सप्टेंबर ते ३० सप्टेंबर दरम्यान	केंद्र / तालुका
११	संकलित मूल्यमापन १ सत्रांत परीक्षा व त्यामधील विद्यार्थ्यांच्या प्राप्त गुणांच्या नोंदी शाळास्तरावर	दि. १६ ते ३१ ऑक्टो दरम्यान	शाळा
१२	त्रयस्थ संस्थेमार्फत मूल्यमापन (चाचणी क्र. २ निवडक शाळांमध्ये)	दि. १६ ते ३१ ऑक्टो दरम्यान	शाळा

१३	संकलित मूल्यमापन २ सत्रांत परीक्षा व त्यामधील विद्यार्थ्यांच्या प्राप्त गुणांच्या नोंदी शाळास्तरावर	दि.०१ ते १५ एप्रिल दरम्यान	शाळा
१४	त्रयस्थ संस्थेच्या **सहभागाने** मूल्यमापन (यादृष्छिक चाचणी निवडक शाळांमध्ये)	दि.०१ ते १५ एप्रिल दरम्यान	शाळा

(२.८) परीक्षांचे स्वरुप (बाल शिक्षण हक्क कायद्यात नमूद केलेल्या मूल्यमापन पद्धतीनुसार)-या चाचण्या बालकांची समज व क्षमता तपासतील. लेखी, तोंडी व प्रात्यक्षिक अशा तीनही प्रकाराच्या प्रश्नांचा समावेश चाचणीमध्ये असेल. मूलभूत क्षमता आणि त्या त्या इयत्तेत अपेक्षित असणाऱ्या मुख्य क्षमता यांचा या चाचणीत समावेश असेल. या चाचण्या ग्रेडेड असतील. या तीनही चाचण्यांचे विकसन राज्यस्तरावरुन करण्यात येईल.

(२.८.१) पायाभूत चाचणी

- इयत्ता २ ते ८ च्या सर्व विद्यार्थ्यांसाठी चाचणी असेल
- मागील इयत्तेपर्यंतच्या मुलभूत क्षमता व त्या त्या इयत्तेच्या प्रमुख क्षमतेवर आधारित चाचणी असेल.
- इयत्ता २ ते ८ च्या सर्व विद्यार्थ्यांची चाचणीद्वारा स्तरनिश्चिती करुन गुणवत्ता कार्यक्रम आखण्यासाठी शिक्षक, शाळा, केंद्र, तालुका स्तरांवर चाचणीचा उपयोग होईल.
- CCE च्या दि. २०/०८/२०१० च्या शासन निर्णयातील संकलित मूल्यमापनाच्या इयत्तानिहाय भारांशाप्रमाणे चाचणीतील गुण असतील.

(२.८.३) संकलित मूल्यमापन १ सत्रांत परीक्षा

- इयत्ता १ ते ८ च्या सर्व विद्यार्थ्यांसाठी चाचणी असेल.
- मागील इयत्तेपर्यंतच्या मुलभूत क्षमता आणि पहिल्या सत्राखेरपर्यंतच्या क्षमतांचे काही प्रश्न चाचणीत असतील.
- मुलभूत क्षमतेच्या गुणवत्तेत वाढ होत आहे की नाही तसेच प्रथम सत्रापर्यंतच्या क्षमतांमध्ये काही त्रुटी राहील्या आहेत का हे या चाचणीतून समजेल
- CCE च्या दि. २०/०८/२०१० च्या शासन निर्णयातील संकलित मूल्यमापनाच्या इयत्तानिहाय भारांशाप्रमाणे चाचणीतील गुण असतील

(२.८.३)संकलित मूल्यमापन २ सत्रांत परीक्षा

- इयत्ता १ ते ८ च्या सर्व विद्यार्थ्यांसाठी चाचणी असेल
- मुलभूत क्षमता, पहिल्या आणि दुस-या सत्राखेरपर्यंतच्या क्षमतांचे काही प्रश्न चाचणीत असतील
- मुलभूत क्षमतेच्या आणि संकलित मूल्यमापन १ च्या गुणवत्तेत वाढ होत आहे की नाही तसेच द्वितीय सत्रापर्यंतच्या क्षमतांमध्ये काही त्रुटी राहील्या आहेत का हे या चाचणीतून समजेल
- CCE च्या दि. २०/०८/२०१० च्या शासन निर्णयातील संकलित मूल्यमापनाच्या इयत्तानिहाय भारांशाप्रमाणे चाचणीतील गुण असतील

सन २०१५-१६, २०१६-१७ मध्ये घ्यावयाच्या चाचणी परीक्षांमागील उद्दिष्टे

(1) सन 2015-16

चाचणी	शैक्षणिक प्रगती चाचणी		SLAS चाचणी	
व्याप्ती	100 टक्के विद्यार्थी		यादृच्छिक	
	संपादणूक उद्दिष्टे			
इयत्ता	भाषा	गणित	भाषा	गणित
पहिली	इयत्ता पहिलीला पायाभूत चाचणी होणार नाही. संकलित 1 व 2 या चाचण्या अध्ययन अनुभवाचा भाग म्हणून होतील.			
दुसरी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	संख्याज्ञान - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	पहिले	पहिले
	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		
तिसरी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही	संख्याज्ञान बेरीज, वजाबाकी - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	पहिले	पहिले
	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		
चौथी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	संख्याज्ञान बेरीज, वजाबाकी - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही	पहिले	पहिले
	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		
पाचवी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	संख्याज्ञान बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही	58 टक्के	५५ टक्के
	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		
सहावी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही	संख्याज्ञान बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	पहिले	पहिले
	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		
सातवी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	संख्याज्ञान बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	पहिले	पहिले

	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		
आठवी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही	संख्याज्ञान बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही	पहिले	पहिले
	व इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	इतर क्षमतांमध्ये पायाभूत चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		

(२) सन २०१६-१७

	सर्व नियमित विद्यार्थी		SLAS	
इयत्ता	भाषा	गणित	भाषा	गणित
पहिली	इयत्ता पहिलीला पायाभूत चाचणी होणार नाही. संकलित 1 व 2 या चाचण्या अध्ययन अनुभवाचा भाग म्हणून होतील.			
दुसरी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	संख्याज्ञान व बेरीज - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	सन २०१५-१६ च्या सरासरी संपादणूकीत १० टक्के वाढ	सन २०१५-१६ च्या सरासरी संपादणूकीत १० टक्के वाढ
	इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		
तिसरी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही	संख्याज्ञान,बेरीज व वजाबाकी - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही	सन २०१५-१६ च्या सरासरी संपादणूकीत १० टक्के वाढ	सन २०१५-१६ च्या सरासरी संपादणूकीत १० टक्के वाढ
	इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		
चौथी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	संख्याज्ञान, बेरीज, वजाबाकी व गुणाकार - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही .	सन २०१५-१६ च्या सरासरी संपादणूकीत १० टक्के वाढ	सन २०१५-१६ च्या सरासरी संपादणूकीत १० टक्के वाढ

	इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	व इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		
पाचवी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	संख्याज्ञान, बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार व भागाकार - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.	सन २०१५-१६ च्या सरासरी संपादणूकीत 10 टक्के वाढ	सन २०१५-१६ च्या सरासरी संपादणूकीत 10 टक्के वाढ
	व इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		
सहावी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही	संख्याज्ञान, बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार व भागाकार - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही	सन २०१५-१६ च्या सरासरी संपादणूकीत १० टक्के वाढ	सन २०१५-१६ च्या सरासरी संपादणूकीत १० टक्के वाढ
	इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		
सातवी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही	संख्याज्ञान, बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार व भागाकार - यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही	सन २०१५-१६ च्या सरासरी संपादणूकीत १० टक्के वाढ	सन २०१५-१६ च्या सरासरी संपादणूकीत १० टक्के वाढ
	व इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ	व इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ		

आठवी	वाचन, आकलन, लेखन व उपयोजन - **यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.**	संख्याज्ञान, बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार व भागाकार - **यात एकही मूल अप्रगत राहणार नाही.**	सन २०१५-१६ च्या **सरासरी** संपादणूकीत १० टक्के वाढ	सन २०१५-१६ च्या **सरासरी** संपादणूकीत १० टक्के वाढ
	इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ.	**इतर क्षमतांमध्ये 2015-16 च्या संकलित 2 चाचणीच्या सरासरी** संपादणूकीत 2016-17 च्या संकलित 2 पर्यंत 10 टक्के वाढ.		

- सन २०१७-१८ पासून राज्यात एक सुध्दा मुल अप्रगत राहाणार नाही. कोणत्या चाचण्या चालू ठेवायच्या याबाबतचा निर्णय तेव्हाच्या परिस्थितीनुसार घेण्यात येईल. तसेच त्यानंतर दरवर्षी SLAS अहवालामध्ये प्रत्येक इयत्तेच्या सरासरी संपादणूकीत ५ टक्के वाढ करण्याचे उद्दिष्ट निश्चित करण्यात येत आहे.
- वरील क्षमता संपादणूकीमधून प्रमाणीकृत विशेष गरजा असणा-या मुलांना वगळण्यात येत आहे. फक्त शिक्षकांच्या मनात विशेष गरजा (गतिमंद, अध्ययन अक्षम, इत्यादी) वाटणा-या परंतु योग्य प्राधिकाऱ्याद्वारा प्रमाणित (Certified) न करण्यात आलेल्या मुलांना त्यात गृहित धरले जाणार नाही. तथापि, शिक्षकाला एखाद्या मुलाला प्रमाणित करुन घेणे गरजेचे वाटल्यास त्याविषयी गटशिक्षणाधिकारी यांना कळवावे. जिल्हा प्रशासनाने सर्व शिक्षा अभियानाच्या मदतीने पुढील सहा महिन्यात त्या मुलांना तपासून योग्य तो निर्णय कळवावा. uप्रत्येक बालक त्याच्या क्षमतांच्या जास्तीत जास्त पातळीपर्यंत शिकणे ा या शिक्षण हक्क कायद्यातील व्याख्येनुसार प्रमाणित विशेष गरजा असणा-या मुलांच्या संपादणुकीचे वेगळे मापदंड शासनाच्या विचाराधीन असून त्यावर स्वतंत्र शासन निर्णय निर्गमित करण्यात येईल. विद्यार्थी गतिमंद व अध्ययन अक्षम असल्यास ते सामान्य विद्यार्थ्यांप्रमाणे शिकू शकतात हा विश्वास शिक्षकांनी बाळगावा व त्या विद्यार्थ्यांना आवश्यक ती मदत देऊन त्यांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणावे.

४) चाचण्यांचे विश्लेषण -

पायाभूत चाचणी - A

संकलित मूल्यमापन १ सत्रांत परीक्षा - A+B

संकलित मूल्यमापन २ सत्रांत परीक्षा - A+B+C

A मागील इयत्तेपर्यंतच्या मुलभूत क्षमतेवर प्रश्न

B पहिल्या सत्रापर्यंतच्या क्षमतेवर काही प्रश्न

C दुस-या सत्रापर्यंतच्या क्षमतेवर काही प्रश्न

५) त्रयस्थ संस्थेच्या सहभागाने घ्यावयाच्या यादृच्छिक चाचण्या -

- त्रयस्थ संस्थेच्या सहभागाने तीन चाचण्या घेण्यात येतील. (त्रयस्थ संस्था मूल्यमापन शिक्षक, अधिकारी व त्रयस्थ व्यक्ती)
- संकलित मूल्यमापन एकच्या वेळेस व संकलित मूल्यमापन दोनच्या वेळेस या चाचण्या यादृच्छिक पध्दतीने निवडलेल्या शाळांमध्ये, यादृच्छिक पध्दतीने निवडलेल्या इयत्तांसाठी व यादृच्छिक पध्दतीने निवडलेल्या विद्यार्थ्यांच्या होतील. या विद्यार्थ्यांना ही एकच परीक्षा द्यावी लागेल याची दक्षता घेण्यात येईल.
- संकलित मूल्यमापन १ सत्रांत परीक्षा व संकलित मूल्यमापन २ सत्रांत परीक्षेच्या प्रश्नपत्रिका या SCERT ने बनवलेल्या असतील.
- त्रयस्थ संस्थेची निवड राज्यस्तरावरुन जाहिरात देऊन करण्यात येईल. चाचणी घेण्यासाठी त्रयस्थ संस्थेमार्फत जाणाऱ्या व्यक्ती या शासनाने दिलेल्या निकषांनुसार असणे आवश्यक आहे. त्रयस्थ संस्था राज्याने विकसित केलेली चाचणी वापरेल.

त्रयस्थ संस्था, शिक्षक व अधिकारी अशांनी घेतलेल्या त्रिपक्षीय यादृच्छिक चाचणीचे महत्त्व या चाचण्यांचा उपयोग राज्यातील प्रत्येक बालक प्रगती करीत आहे किंवा नाही ते पाहण्यासाठी, आवश्यकता जोखून गुणवत्ता कार्यक्रम आखण्यासाठी, तसेच व्यवस्थेचे मूल्यमापन करीत राज्यातील शैक्षणिक गुणवत्ता सुधारण्यासाठी होणे अपेक्षित आहे. शिक्षक, अधिकारी व समाज हे या प्रक्रियेतील महत्त्वाचे घटक आहेत. या चाचण्या प्रामाणिकपणे घेतल्या जाणे, माहितीचे संकलन व विश्लेषण काटेकोरपणे होणे आणि चाचण्यांमधील निष्पत्तीचा शिक्षक-अधिकारी-समाज या सर्वांकडून संपूर्ण स्वीकार होणे त्यासाठी आवश्यक आहे. या तीनही घटकांच्या प्रतिनिधींनी एकत्र येऊन काम केले तरच हे शक्य आहे. त्यासाठी त्रिपक्षीय टीमद्वारे यादृच्छिक पद्धतीने निवडलेल्या शाळांमध्ये मूल्यमापन करणे, त्यातील माहितीचे विविध पद्धतीने विश्लेषण करणे आणि त्याआधारे धोरणे व कार्यक्रम याबाबतचे निर्णय घेणे आवश्यक आहे. शाळा व्यवस्थापन समिती सदस्य केंद्रप्रमुख, विस्तार अधिकारी, गटशिक्षणाधिकारी, विविध स्तरांवरील प्रशासन अधिकारी, जिल्हाधिकारी, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद आणि महानगरपालिका आयुक्त यांच्यापैकी ज्यांना यात सहभागी व्हायचे असेल असे सर्वजण त्यांच्या उपलब्धतेनुसार या प्रक्रियेतील uअधिकारीी या घटकामध्ये सहभागी होतील. त्यामुळे सर्वांना प्रेरणा आणि प्रोत्साहन मिळण्यास तसेच समस्यांचे वेळच्या वेळी निराकरण होण्यास मदत होईल.

७) चाचणी घेतल्यानंतर करावयाची कार्यवाही

(७.१) पायाभूत चाचणी व संकलित मूल्यमापनाच्या दोन सत्रांत परीक्षा घेणे व उत्तरपत्रिका तपासण्याची जबाबदारी शिक्षकांची राहील.

(७.२) चाचणीतील विद्यार्थी प्रतिसादाचे संगणकीकरण करण्यासाठी राज्यस्तरावरुन संगणक प्रणाली विकसित करण्यात येईल. त्यामध्ये राज्यस्तरावरील विश्लेषणासाठी विद्यार्थीनिहाय आणि विषयनिहाय एकूण गुणांची नोंद शिक्षक करतील.

(७.३) शाळा व केंद्र पातळीवर नोंदी केल्यास विद्यार्थी कोणत्या क्षमतेमध्ये मागे आहे ते समजेल. त्यानुसार जे विद्यार्थी क्षमतेत मागे आहेत त्यांच्यासाठी विषयनिहाय क्षमतानिहाय कृतिकार्यक्रम तयार करुन त्यांना अपेक्षित संपादणूक पातळीपर्यंत आणता येईल.

(७.४) चाचणीचा इयत्तानिहाय विषयनिहाय दर्जा निश्चित करणे यासाठी पुढील सूत्र वापरावे.

शेकडा पातळी = (सर्व विद्यार्थ्यांच्या गुणांची बेरीज X १००) / (पटसंख्या X चाचणीचे कमाल गुण)

(७.५) सर्व वर्गांच्या शेकडा प्रमाणानुसार शाळेचे विषयनिहाय शेकडा प्रमाण काढावे.

शाळेचे शेकडा प्रमाण = (सर्व विद्यार्थ्यांच्या गुणांची बेरीज X १००) / (पटसंख्या X चाचणीचे कमाल गुण)

(७.६) विषयनिहाय शेकडा प्रमाणाची सरासरी काढून शाळेचा एकत्रित दर्जा निश्चित करावा.

(७.७) शाळेच्या शेकडा प्रमाणानुसार शाळेला खालीलप्रमाणे गुणवत्ता श्रेणी द्यावी.

- ८१ ते १०० टक्के - अ
- ४१ ते ६० टक्के - क
- ० ते ४० टक्के - ड

वरील श्रेणी ही माझी समृध्द शाळा किंवा ग्राम विकास विभागाने दिलेल्या मूल्यमापन साधनापेक्षा वेगळी श्रेणी आहे हे लक्षात घ्यावे.

(७.८) केंद्राचे शेकडा प्रमाण = केंद्रातील सर्व शाळांच्या सरासरी शेकडा प्रमाणाची बेरीज / एकूण शाळांची संख्या

(७.९) केंद्राच्या शेकडा प्रमाणानुसार केंद्राला मुद्दा क्र. ४.७ मध्ये नमुद केल्याप्रमाणे श्रेणी द्यावी.

(७.१०) गटाचे शेकडा प्रमाण = गटातील सर्व शाळांच्या सरासरी शेकडा प्रमाणाची बेरीज / एकूण शाळांची संख्या

(७.११) गटाच्या शेकडा प्रमाणानुसार गटाला मुद्दा क्र. ४.७ मध्ये नमुद केल्याप्रमाणे श्रेणी द्यावी. (जिल्ह्याची आणि राज्याची शेकडा पातळीसुद्धा काढावी)

अहवाल संकलन

राज्यस्तरावर दोन प्रकारचे अहवाल संकलित केले जातील. १) निष्पत्ती अहवाल २) प्रक्रिया अहवाल

(८.१) निष्पती अहवाल - प्रत्येक चाचणी अंती मुलांचे गुण संगणकात भरण्यापलिकडे शिक्षकांना अन्य कोणतेही अहवाल द्यावे लागणार नाहीत याची काळजी घेतली जात आहे. निष्पत्ती अहवाल पूर्णपणे एससीईआरटीद्वारा तयार होत असलेल्या आज्ञावलीतून तयार होणार आहे. त्यामध्ये खालील बाबींचा समावेश राहील.

(८.१.१) राज्यात एकूण विद्यार्थी, चाचणीत सहभागी विद्यार्थी, त्यात ४० टक्के पेक्षा कमी गुण मिळविणा-या विद्यार्थ्यांची संख्या

(८.१.२) राज्यात गुणवत्ता श्रेणीनिहाय शाळांची संख्या

(८.१.३) राज्यात गुणवत्ताश्रेणीनिहाय केंद्र व गटांची संख्या

(८.१.४) जिल्हानिहाय uडड गुणवत्ता श्रेणीतील केंद्र आणि गटांची संख्या व गटांची नावे

(८.१.५) अप्रगत विद्यार्थी विहिन शाळा संख्या

(८.१.६) वरीलप्रमाणे अहवाल प्रत्येक चाचणीअंती एका महिन्याच्या आत शासनास सादर करण्यात यावा.

प्रक्रिया अहवाल - हा अहवाल मासिक स्वरुपाचा असेल. हा अहवालसुध्दा एससीईआरटीने शासनास सादर करावयाचा आहे. यात खालील बाबींचा समावेश असावा.

गुणवत्ता कक्षांची बैठक

- जिल्हा गुणवत्ता कक्ष - ३६ पैकी झालेली बैठक संख्या
- तालुका (गट / शहर साधन केंद्र) गुणवत्ता कक्ष u ४०८ पैकी झालेली बैठक संख्या
- महानगरपालिका गुणवत्ता कक्ष u २३ पैकी झालेली बैठक संख्या

मागील तीन महिन्यात न झालेल्या गुणवत्ता कक्षांच्या बैठका

- जिल्हा गुणवत्ता कक्ष - संख्या व नावे
- तालुका गुणवत्ता कक्ष - जिल्हानिहाय संख्या व नावे
- महानगरपालिका गुणवत्ता कक्ष - संख्या व नावे

शिक्षकांद्वारे प्रशिक्षणाची मागणी - जिल्हानिहाय प्रशिक्षणाची मागणी करणा-या शिक्षकांची संख्या, मागणीप्रमाणे प्रशिक्षण दिलेल्या शिक्षकांची संख्या, प्रशिक्षणाने समाधानित झालेल्या शिक्षकांची संख्या. यामध्ये डाएट / एससीईआरटी इत्यादींनी मागणी नसताना काही प्रशिक्षण घेतले असल्यास ते यात गृहीत धरु नये.

अधिकाऱ्यांद्वारे प्रशिक्षणाची मागणी - जिल्हानिहाय प्रशिक्षणाची मागणी करणा-या अधिका-यांची संख्या, मागणीप्रमाणे प्रशिक्षण दिलेल्या अधिकाऱ्यांची संख्या, प्रशिक्षणाने समाधानित झालेल्या अधिकाऱ्यांची संख्या, यामध्ये डाएट / एससीईआरटी यांनी मागणी नसताना काही प्रशिक्षणे घेतले असल्यास ते यात गृहीत धरु नये.

डिजीटल शाळा करण्याचे लक्ष्य - जिल्हा परिषदा व महानगरपालिका यांनी केलेल्या डिजीटल शाळांची संख्या

कार्पोरेट/स्वयंसेवी संस्थांनी दत्तक घेतलेल्या शाळांची संख्या u जिल्हा परिषदा व महानगरपालिका निहाय एकूण शाळांपैकी दत्तक घेतलेल्या शाळांची संख्या

Activity Based Learning (ABL) शाळा करण्याचे लक्ष्य - जिल्हा परिषदा व महानगरपालिका यांनी केलेल्या ABL शाळांची संख्या

ISO ९००० शाळा करण्याचे लक्ष्य - जिल्हा परिषदा व महानगरपालिका यांनी ISO ९००० केलेल्या शाळांची संख्या.

याशिवाय प्रत्येक जिल्ह्याने केलेल्या गुणवत्ता विकासाच्या कामाबाबत दर महिन्याला साधारण १०० शब्दांत माहिती द्यावी.

(८.२.१०) विभागातील प्रत्येक संचालनालयातील गुणवत्ता कक्षांनी मागील महिन्यात केलेल्या कार्याचा अहवाल एससीईआरटीमार्फत द्यावी

(८.२.११) एससीईआरटीने मागील महिन्यात स्वत: केलेल्या कामाचा अहवाल द्यावा

शिक्षण हक्क कायद्याच्या अनुषंगाने दिनांक ११ ऑक्टोबर, २०११ रोजी प्रसिद्ध करण्यात आलेल्या अधिसूचनेतील व्याख्या (ज) नुसार मूल्यमापनन याचा अर्थ, विद्यार्थ्यांच्या बाबतीतील अर्थ, विद्याविषयक प्राधिकरणाने विहित केलेल्या मानक दर्जानुसार त्यांच्या नैपुण्याची पातळी ठरविणे असा आहे आणि संस्था व विविध पदांवर नियुक्त केलेल्या व्यक्ती यांच्या बाबतीतील अर्थ, त्या प्रभारी असलेल्या शाळांमधील विद्यार्थ्यांच्या सरासरी नैपुण्य पातळीसह त्यांच्या कार्यक्षमतेची पातळी ठरविणे, असा आहे.

यानुसार आपापल्या कार्यक्षेत्रातील शाळांची गुणवत्ता सुधारणे ही अधिकाऱ्यांची जबाबदारी राहील.त्यामुळे या संपूर्ण प्रक्रियेत त्यांचा सुलभकाच्या भूमिकेत सक्रिय सहभाग असणे अपेक्षित आहे.

१०) विद्यार्थ्यांच्या क्षमता संपादणूकीसाठी कृती कार्यक्रमाची आखणी

(१०.१) प्रत्येक विद्यार्थीनिहाय वयोगटानुसार प्रत्येक विषयनिहाय क्षमता संपादणूकीसाठी शिक्षकाने कृतीकार्यक्रम आखून त्याची अंमलबजावणी करावयाची आहे. ४० टक्के पेक्षा कमी गुण असणा-या विद्यार्थ्यांसाठी प्रत्येक मूल शिकेल या उद्देशाने आधुनिक अध्ययन-अध्यापन पद्धतीवर आधारित विशेष कृती कार्यक्रम विकसित करावयाचा आहे.

(१०.२) एखाद्या वर्गात ४० टक्के पेक्षा अधिक विद्यार्थी एखाद्या विषयामध्ये अप्रगत (४० टक्के पेक्षा कमी गुण मिळवणारे) असतील तर त्या शिक्षकाने विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शनपर स्वयंअध्यनाचा कृती कार्यक्रम तयार करून द्यावा. शिक्षकास सदरहू विषयामध्ये प्रशिक्षणाची गरज असल्यास तशी मागणी त्याने केंद्रप्रमुखांकडे नोंदवावी.

(१०.३) या शासन निर्णयामध्ये सुरूवातीस दिलेल्या क्षमता संपादणूकीचे उद्दिष्ट पहाता, प्रत्येक वर्गात अप्रगत, साधारण आणि प्रगत या तीन स्तरावरच्या मुलांना शिकण्यास प्रवृत्त करावयाचे आहे. राज्यातील सर्व शिक्षक प्रशिक्षित असल्यामुळे त्यांना अशा परिस्थितीत बहुवर्ग/ बहुस्तर अध्यापन करावे लागते हे ज्ञात आहे. तसेच बालमानसशास्त्रीयदृष्टया त्यांना हे ही ज्ञात आहे की, प्रत्येक मूल स्वत:च्या गतीने शिकते. वर्गातील प्रत्येक विद्यार्थ्याची क्षमता वेगळी असते म्हणून सर्व शिक्षकांनी बहुवर्ग/ बहुस्तर अध्यापन तंत्रामध्ये पारंगत होण्यासाठी त्याची उजळणी करुन घ्यावी.

(१०.४) शिक्षणामध्ये बोलीभाषा विषयक प्रयोग u राज्यामध्ये साधारण ६० वेगवेगळ्या बोली भाषांचा उपयोग होतो. प्रमाण मराठी भाषेखेरीज इतर भाषा बोलणाऱ्या मुलांना शिकण्यात अडचणी निर्माण होतात. बरेचसे शिक्षक या अडचणींतून मार्ग काढतात. मुलांच्या भाषेतील शब्द शिकून व वापरून काही शिक्षक मुलांच्या बोलीभाषेचा आदर करतात, काही शिक्षक द्विभाषिक शब्दकोष तयार करतात, इत्यादी. येन केन प्रकारेण मुलांशी जवळीक निर्माण करतात आणि मग मुले शिकायला लागतात. इतर मातृभाषांची, बोली भाषांची, परिसर भाषांची मुले वर्गात आढळल्यास शिक्षकांनी स्वतःहून मार्ग शोधावा. इतर राज्यांच्या सीमेवरील जिल्ह्यांमध्ये बोलल्या जाणाऱ्या इतर प्रमाण भाषांचा समावेश या साठ भाषांमध्ये नाही. कानडी द्विभाषिक असलेल्या कोल्हापूर जिल्ह्यामध्ये यावर काही काम सुरू झाले आहे. त्याचप्रमाणे राज्यातील आदिवासी क्षेत्रात बोलल्या जाणाऱ्या १६ परिसर भाषांमध्ये मुलांच्या वाचनासाठी द्विभाषिक पुस्तके तयार केली जात असून ती त्या त्या भागातील सर्व शाळांना पुरविली जाणार आहेत. द्विभाषिक किंवा बहुभाषिक वर्गव्यवस्थापनासाठी ब्ल्यू प्रिंट तयार करणे शक्य आहे. शिक्षकांनी तशी मागणी नोंदवल्यास राज्य पातळीवरून ते तयार करून पुरविले जाईल.

(१०.५) प्रत्येक शाळेतील शिक्षकांनी संघ भावनेतून कार्य करावयाचे आहे. एखादा शिक्षक अध्ययन अध्यापनात कमकुवत राहिल्यास पूर्ण शाळेची गुणवत्ता खालावते. तेव्हा अशा शिक्षकांची नावे जाहीर न करता शाळेची गुणवत्ता राखली जाईल याची काळजी घ्यावी. तसेच, संबंधित शिक्षकांनी लक्षात घ्यावे की इतर व्यक्तींकडून शिकण्याची पहिली पायरी सर्वात जवळ उपलब्ध असलेल्या व्यक्तीकडून असते. त्यामुळे कोणतीही अडचण भासल्यास शाळेतीलच एखाद्या शिक्षकाकडून शिकण्यास प्राधान्य द्यावे. याने संघ भावना व एकोपा निर्माण होईल आणि शाळेची गुणवत्तासुद्धा सुधारेल.

११) शिक्षकांना सहाय्यभूत प्रशिक्षण कार्यकृती

(११.१) केंद्रप्रमुखांनी प्रत्येक वर्ग आणि विषयांमध्ये एकसुद्धा अप्रगत विद्यार्थी राहणार नाही याकरीता शिक्षकांद्वारे विकसित करण्यात येत असलेला कृती कार्यक्रम तयार करण्यास मदत करावयाची आहे. तसेच शिक्षकांनी प्रशिक्षणाची मागणी केल्यास तसे प्रशिक्षण स्वत:च्या पातळीवर शिक्षक प्रशिक्षकांद्वारा उपलब्ध करुन द्यावयाचे आहे. असे प्रशिक्षण स्वत:च्या पातळीवर आयोजित करणे शक्य न झाल्यास त्याची मागणी गटशिक्षणाधिकारी यांचेकडे करावयाची आहे.

(११.२) राज्यात काही ठिकाणी ज्ञानरचनावादास धरुन बहुवर्ग / बहुस्तर अध्यापन करण्याचे उत्कृष्ट उदाहरणे आहेत. अशा ठिकाणी एकसुद्धा अप्रगत विद्यार्थी नाही. त्याचप्रमाणे प्रगत विद्यार्थीसुध्दा अधिक प्रगती करीत आहेत या अप्रगत विद्यार्थ्यांना पुढे घेऊन जात असताना प्रगत विद्यार्थी दुर्लक्षिले जाणार नाहीत याची काळजी घ्यावी. राज्यातील सर्व गटशिक्षणाधिकारी व शिक्षण विस्तार अधिकारी यांना अशा शाळांचा अभ्यासदौरा तथा कार्यप्रेरणा प्रशिक्षण देण्यात येत आहे. तसेच केंद्रप्रमुखांनाही जिल्हास्तरावर अशाच पद्धतीचे कार्यप्रेरणा प्रशिक्षण देण्याचे नियोजन आहे. इतरांना असेच प्रशिक्षण घ्यावे असे वाटल्यास त्यांनी तसे नियोजन करावे. शासनाकडून काही मदत हवी असल्यास त्याची मागणी जिल्ह्यातील गुणवत्ता कक्षामार्फत महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद पुणे (एससीईआरटी) यांचेकडे नोंदवावी.

(११.३) गटातील सर्व शिक्षक सर्व विषयाच्या विषयज्ञानात, अध्यापन पद्धतीत व बालमानसशास्त्रात सक्षम राहतील ही जबाबदारी गटशिक्षणाधिका-यांची आहे. यापैकी कोणत्याही बाबतीत शिक्षक / केंद्रप्रमुखाकडून प्रशिक्षणाची मागणी आल्यास त्याची व्यवस्था करण्याची जबाबदारी गटशिक्षणाधिकारी यांची राहील. हे प्रशिक्षण त्यांनी शिक्षणाधिकारी आणि डाएट / एससीईआरटी / सक्षम अशासकीय संस्था यांच्या मदतीने घेता येईल

(११.४) शिक्षकांना समृद्ध करण्यासाठी त्यांच्या मागणीनुसार प्रशिक्षण देण्यात येणार आहे. एखाद्या केंद्रातील, तालुक्यातील काही शिक्षक ज्या बाबींचे प्रशिक्षण मागतील त्या बाबतीत तेथे प्रशिक्षणे आयोजित होतील.

(११.५) गटशिक्षणाधिकारी / डाएट / एससीईआरटी यांनी प्राप्त मागणीप्रमाणे प्रशिक्षणाचा आराखडा तयार करावयाचा आहे. त्याकरिता कोणत्या प्रकारच्या प्रशिक्षणाची मागणी येऊ शकते याचा अंदाज घेऊन आगाऊ तयारी करणे योग्य राहील. इंटरनेटवर बरेचसे ओपन सोर्सेस, वाचन साहित्य, व्हिडीओ क्लिप, ॲक्टिव्हिटीज उपलब्ध आहेत. राज्यातील ब-याच स्वयंसेवी संस्थांनीसुद्धा असेच भरपूर साहित्य वेबवर (संकेत स्थळावर) उपलब्ध करुन दिले आहे. त्या सर्वांची लिंक डाएट / एससीईआरटी यांनी स्वत:च्या वेबसाईटवर उपलब्ध करून द्यावी. त्याशिवाय शिक्षक / अधिकारी / डाएट / एससीईआरटी यांनी स्वत:हून आवश्यक व्हिडीओ / साहित्य तयार करून व्हाट्सॲप / वेबसाईटच्या माध्यमातून प्रसारित करावेत. यासाठी एससीईआरटी पातळीवर तंत्रस्नेही शिक्षक आणि संस्थांचा एक कार्यगट तयार केला जाणार असून त्यासाठी स्वतंत्र शासन निर्णय निर्गमित करण्यात येईल.

१२) नवोपक्रम शाळांमधून उत्कृष्ट प्रशिक्षक

(१२.१) सन २०१५-१६ मध्ये सर्व शिक्षा अभियानांतर्गत नवोपक्रमामध्ये प्रत्येक केंद्रपातळीवर एका शाळेची निवड करण्यासाठी शालेय शिक्षण विभागाने दि. २१ एप्रिल, २०१५ रोजी शासन निर्णय निर्गमित केला आहे. त्या शाळेतून एका उपक्रमशील शिक्षकास गणित व भाषेसाठी प्रशिक्षक म्हणून तयार करावयाचे आहे. या माध्यमातून राज्यास उत्कृष्ट प्रशिक्षक मिळतील.

(१२.२) याप्रकारे निवडलेल्या शिक्षकांना प्रगल्भ करण्यासाठी एससीईआरटी पातळीवर विस्तृत योजना आखण्यात यावी व त्यास राज्यशासनाची मंजूरी घ्यावी.

(१२.३) याप्रकारे राज्यभरामध्ये तयार झालेल्या वेगवेगळ्या विषयांच्या प्रशिक्षकांची यादी एससीईआरटीच्या वेबसाईटवर प्रसिद्ध करण्यात यावी. जेणेकरून केंद्र, गट व जिल्हा पातळीवर प्रशिक्षण आयोजित करताना पुरेसे प्रशिक्षक उपलब्ध होतील. प्रशिक्षकांची यादी अंतिम करण्यापूर्वी व प्रशिक्षकाचे नाव यादीमध्ये समाविष्ट करण्यापूर्वी प्रत्येक प्रशिक्षकाचे निवडीच्या पुरेशा कारणासह प्रस्ताव शासनाकडे मान्यतेसाठी पाठविण्यात यावा.

१३) पर्यवेक्षण / सुलभीकरण /मेंटरिंग

(१३.१) मुलांना शिकवण्याची पूर्ण जबाबदारी शिक्षकांची असल्याने वर्गामध्ये शिकविण्याची पद्धत, साहित्याचा वापर इ. बद्दल शिक्षकास संपूर्ण स्वातंत्र्य देण्यात येईल.

(१३.२) सद्यस्थितीत सर्वसाधारणपणे ज्याला पर्यवेक्षण संबोधले जाते त्याचे किमान आठ प्रकार असू शकतात ते म्हणजे : १) तपासणी २) सनियंत्रण ३) पर्यवेक्षण ४) मार्गदर्शन ५) मदत ६) समुपदेशन ७) सुलभीकरण ८) मेंटरींग या प्रत्येकाचे वेगवेगळे अर्थ आहेत. याविषयी सर्व पर्यवेक्षकीय यंत्रणेला MoT (Management of Training) चे प्रशिक्षण दिले जाईल. पर्यवेक्षकीय यंत्रणेनी यातले शेवटचे चार प्रकार वापरावेत. सुरूवातीचे चार प्रकार गुणवत्तावाढीस फारसे पोषक नाहीत.

(१३.३) मुलांशी प्रत्यक्ष संवाद साधून त्यांची गुणवत्ता तपासावी. शिक्षकांनी तयार केलेली कागदपत्रे त्यांच्या स्वतःच्या मदतीसाठी असतात. फक्त त्या कागदपत्रांवर अवलंबून राहू नये. मुलांना प्रश्न विचारताना ते बालमानसशास्त्रीयदृष्ट्या योग्य पद्धतीने विचारावेत. एखादे मुल प्रश्नाचे उत्तर देण्यास असमर्थ असेल असे त्याच्या देहबोलीवरुन कळत असल्यास अशा मुलांना अवघड प्रश्न विचारू नयेत. तरीसुद्धा अवघड प्रश्न विचारल्यास आणि त्याला प्रश्नाचे उत्तर न जमल्यास मुलाची गळती होण्याची शक्यता आहे. त्यांना सोपा प्रश्न विचारून, यशाचा आनंद देऊन, त्यांचा आत्मविश्वास वाढवता येतो

(१३.४) वर्गाध्यापन करताना शिक्षकांनी अप्रगत, साधारण आणि प्रगत अशा तीनही प्रकारच्या विद्यार्थ्यांकडे योग्य प्रमाणात लक्ष द्यावयाचे आहे. ते करीत असताना एकाच शैक्षणिक साहित्याचा वापर करून शिकविणे शक्य नाही हे प्रकर्षाने लक्षात ठेवावे.

(१३.१) प्रत्येक मूल स्वतःच्या गतीने शिकते, त्यामुळे प्रत्येक मुलाबद्दलचे नियोजन दररोज बदलणार आहे. त्यामुळे मासिक, त्रैमासिक, सहामाही, वार्षिक नियोजनासारख्या ढोबळ कागदपत्रावर अनाठायी भर देऊ नये. अशा प्रकारची कागदपत्रे ठेवण्याबद्दल शिक्षकांना स्वातंत्र्य द्यावे. मात्र शिक्षकांना वर्गातील प्रत्येक विद्यार्थ्याचे विषयज्ञान, समज, आवडी-निवडी, कल या बालमानसशास्त्रीय बाबी (प्रत्येकी किमान पाच) आणि त्या मुलाच्या अध्ययनाच्या दृष्टीने त्यांचा उपयोग माहित असावयास हवा. सदरच्या बाबी शिक्षकास माहित असल्याबद्दलची खात्री पर्यवेक्षीय यंत्रणेने मूल आणि शिक्षकाशी संवाद साधून करून घ्यावी. त्यासाठी कोणत्याही कागदपत्राची मागणी शिक्षकांकडे करू नये.

(१३.२) सातत्यपूर्ण सर्वंकष मूल्यमापन पध्दती वापरात असल्यामुळे सत्राच्या निकालाची पडताळणी फक्त कागदपत्रे तपासून शक्य नाही. त्यामुळे सत्राअखेरच्या निकालास मान्यता देण्याची प्रथा बंद करण्यात यावी.

१४) प्रशासकीय व व्यवस्थापकीय मदत

(१४.१) मुलांना शिक्षकच शिकविणार हे स्पष्ट आहे. त्यामुळे शिक्षकांना मुलांसोबत पुरेसा वेळ मिळावा ही प्रशासन / व्यवस्थापनाची जबाबदारी आहे. तसेच शिक्षकांमध्ये अध्ययन अध्यापन कौशल्ये निर्माण करणे व त्यांना पुरेसे शैक्षणिक साहित्य उपलब्ध करून देणे हीसुद्धा प्रशासन / व्यवस्थापनाची जबाबदारी आहे. शासनाकडून सर्व शिक्षा अभियानांतर्गत सर्व शाळांना यापूर्वी विविध प्रकारचे शैक्षणिक साहित्य पुरविण्यात आले आहे. सातारा जिल्ह्यातील कुमठे बीट मधील ४० पैकी ३९ शाळा या साहित्याचा सृजनात्मक पद्धतीने वापर करून आणि त्यात

थोडी भर घालून काम करीत आहेत. त्यामुळे या शाळांमध्ये एकही विद्यार्थी अप्रगत नाही. तसेच प्रगत आणि साधारण विद्यार्थीसुद्धा प्रगती करत आहेत. यावरून शासनाचे असे मत आहे की, शाळांना अतिरिक्त साहित्य पुरविले नाही तरीही तीनही गटातील विद्यार्थ्यांची प्रगती करत असताना अप्रगत विद्यार्थी विहीन शाळा निर्माण करणे शक्य आहे.

(१४.२) सध्या राज्यामध्ये डिजिटल शाळा तयार करण्याची एक लाट दिसून येते. प्रेरित शिक्षकांकडून लोकसहभागातून मोठ्या प्रमाणावर हे घडत आहे. यात Corporate Social Responsibility (CSR) अंतर्गत बराच सहभाग मिळत आहे. शासनसुद्धा राज्यनिधीला लोकसहभागाची जोड देऊन आगामी २-३ वर्षात राज्यातील सर्व शाळा डिजिटल होतील अशी योजना आखत आहे. ब-याच जिल्हा परिषदांनीसुद्धा याबाबतीत स्वत:चे लक्ष्य ठरविले आहे.

(१४.२.१) डिजिटल शाळा चळवळ: राज्यातील स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या शाळांना राज्य शासन शैक्षणिक व प्रशासकीय कामासाठी Tablet उपलब्ध करून देणार आहे. या सर्व शाळांनी लोकसहभागा मधून LCD Projector/ मोठा TV Screen उपलब्ध करून घेतल्यास अशी शाळा डिजिटल शाळा म्हणून काम करण्यास तयार होईल. ज्या शाळा लोकसहभागा मधून LCD Projector/ मोठा TV Screen उपलब्ध करून घेतील अश्या शाळांना शासनाकडून प्रोत्साहनात्मक आणखी एक Tablet उपलब्ध करून दिला जाईल.

(१४.२.२) राज्य शासन जवळपास १७०० केंद्र शाळांमध्ये इंटरनेट सुविधांसह मोठा TV Screen प्रथमटप्यात सर्व शिक्षा अभियान अंतर्गत उपलब्ध करून देत आहे. त्याचा वापर ऑनलाइन व ऑफलाईन पध्दतीने करता येणार आहे. त्यामध्ये भरपूर शैक्षणिक अप्लीकेशन असणार आहेत. या सुविधांचा वापर शैक्षणिक व प्रशासकीय कामासाठी करण्यात येईल.

(१४.२.३)राज्यात ग्रामीण व शहरी भागात ४०८ गट /शहर साधन केंद्र सुरु आहेत. त्या सर्व ठिकाणी पूर्णवेळ इंटरनेट सुविधा उपलब्ध आहे. तसेच ८००० माध्यमिक शाळांमध्ये ICT चे केंद्र असून त्याठिकाणीही इंटरनेट सुविधा उपलब्ध आहे. त्यामुळे चाचण्यांची माहिती भरणे, विविध डाटा बेस मध्ये माहिती या ठिकाणावरून भरता येईल.

(१४.२.४) आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या युगात पुष्कळ शैक्षणिक ई-साहित्य विविध संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे. यामध्ये भारत सरकारच्या www.nroer.gov.in, www.ncert.org इत्यादी वेबसाइटस आहेत. uज्ञान सर्वांसाठी खुले असले पाहिजेे या तत्त्वाने काम करणाऱ्या काही संस्थांचे साहित्य (शिक्षक व बालकांसाठी उपयोगी) त्यांच्या वेबसाइटवर मोफत उपलब्ध आहे. शासनासोबत ज्यांनी काम केलेले आहे किंवा करीत आहेत अशा संस्थांच्या बेवसाईटसची माहिती येथे दिलेली आहे. शासनाने जाहिरात देऊन इतर संस्थांना निमंत्रित केले आहे. त्यापैकी ज्यांच्या अशा उपयुक्त वेबसाइट असतील त्यांची माहिती नंतर पुन्हा देण्यात येईल.

खाजगी / स्वयंसेवी क्षेत्रातील www.khanacademy.org, www.ceque.org,www.navnirmitilearning.org, www.quest.org.in, www.arvindguptatoys.com, www.pragatshikshansanstha.org, www.palakneeti.org, www.rayatshikshan.edu इत्यादीचा समावेश यात आहे. (अधिक माहितीसाठी परिशिष्ट २ पहावे). सातारा जिल्ह्यातील कुमठे बीट मधील शाळांमध्ये राबविण्यात येत

असलेल्या उपक्रमावर आधारित शैक्षणिक विडीओ युटुबवर पुढील लिंक वर उपलब्ध आहेत. www.youtube.com/watch?v=oPMoM५LXwjk,

www.youtube.com/watch?v=eTBkiMvt६६o,

www.youtube.com/watch?v=u२ddvG-३Ano,

www.youtube.com/watch?v=p४YfRMftK८M.

या सर्व संकेतस्थळाच्या व युटुबच्या शैक्षणिक उपयोगाच्यादृष्टीने लिंक महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे यांच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात येतील. शैक्षणिक तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापर करण्यासाठी तंत्रस्नेही शिक्षकांचा एक गट महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे येथे स्थापित करण्यात येईल. याबाबतचा शासन निर्णय स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येईल.

(१४.३) मुलांना स्वतःच्या गतीने शिकण्यासाठी Activity Based Learning (ABL) ही उत्तम पद्धती पुणे जिल्ह्यातील भोर तालुक्यामध्ये चांगली रुजली आहे. राज्यस्तरावर प्राप्त माहितीप्रमाणे ती वेगवेगळया जिल्हयांमध्ये पुढीलप्रमाणे पसरत आहे.

(१४.३.१) ठाणे जिल्हा परिषदेच्या मदतीने सर्व वर्ग १ ते ४ च्या शाळा.

(१४.३.२) पुणे जिल्ह्यतील इंदापूर आणि पुरंदर गटातील शाळा.

(१४.३.३) विदर्भ वैधानिक विकास महामंडळाच्या वतीने विदर्भातील प्रत्येक जिल्ह्यातील २५ शाळा.

(१४.३.४) गोंदिया जिल्हा परिषदेच्या स्वनिधीतून रु. १४ लाखाचा वापर.

(१५. (१४.३.५) कोल्हापूर जिल्हा परिषदेच्या स्वनिधीतून रु. ७५ लाखाचा वापर करून १६६ शाळा

(१४.४.) मागील वर्षी वाचन, लेखन व गणित विकास कार्यक्रमाची अंमलबजावणी झाली आहे. याचे परिणाम स्वरुप प्रकट वाचन करू शकणाऱ्या मुलांच्या संख्येत १५% नी वाढ झालेली दिसते तर समजपूर्वक वाचन, स्वलेखन आणि श्रुतलेखन या भाषा अध्ययनाच्या क्षमतांमध्ये १७% ते २०% नी वाढ झाली आहे. गणिताच्या मुलभूत क्षमतांमध्ये संख्या ओळख असणाऱ्या मुलांच्या संख्येत १७% ते २०% वाढ झालेली दिसते तर संख्यांवरील क्रिया म्हणजे बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार आणि भागाकार सोडवू शकणाऱ्या मुलांच्या संख्येत १०% ते १५ % नी वाढ झाली आहे.

(१४.५) राज्यातील ब-याच शाळा ISO ९००० प्रमाणित आहेत. पुणे व औरंगाबाद जिल्ह्यात सर्वाधिक शाळा ISO ९००० प्रमाणित झाल्या असून गडचिरोली जिल्ह्यातसुद्धा एक शाळा ISO ९००० प्रमाणित झाली आहे. ISO ९००० शाळेसाठी दाखला मिळविणे खर्चिक बाब आहे. परंतु स्वखर्चातून करण्यात येत असलेल्या प्रयत्नांना शासनाचा पाठिंबा राहील. कारण यामुळे शाळेतील शिक्षकांना काम करण्याचे एक लक्ष्य प्राप्त होते व ते प्रेरित होतात.

(१४.६) चंद्रपूर आणि पालघर मधील जिल्हा परिषदांनी क्रियाशील शिक्षक व अधिका-यांची निवड करून त्यांच्या मदतीने इतर शिक्षकांच्या मदतीकरीता त्यांच्या गरजांचा शोध घेतला आहे. पुणे महानगरपालिका क्षेत्रात

महानगरपालिकेच्या नेतृत्वाखाली कार्पोरेट्स आणि स्वयंसेवी संस्था मिळून शिक्षकांना सतत मदतीची व्यवस्था उपलब्ध करून देत आहेत.

(१४.७) राज्यशासन माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करून विद्यार्थी, शिक्षक आणि शाळा या सर्वांची माहिती वर्षातून एकदाच गोळा करणार आहे. यापुढे शिक्षकांकडून वर्षभर माहिती न मागविता प्रशासन चालविण्याचा प्रयत्न केला जाणार आहे. त्यामुळे यापूर्वी विविध संचालनालयाकडून वर्षातून १३० प्रकारची मागविण्यात येणारी माहिती कमी प्रमाणात मागवावी लागणार आहे.

(१४.८) काही जिल्हा परिषदा शिक्षकांची रजा मंजूरी सुरळीत करण्यासाठी व शाळाभेट अहवाल सादरीकरण इ. साठी माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करीत आहेत.

(१४.९) वरील बाबी शिक्षकांना निवांतपणे मुलांसोबत उपयोगी वेळ देण्यासाठी सहाय्यभूत ठरत आहेत. प्रत्येक जिल्हा आणि गट पातळीवर शासन निर्णय शिप्रयो २२१४ / प्रक्र ५३ / २०१४ / प्रशिक्षण दि. २१ नोव्हेंबर, २०१४ अन्वये गुणवत्ता कक्ष निर्माण करण्यात आला आहे. या कक्षाने वरीलप्रमाणे विचार करून शिक्षकांसाठी सुलभकाची भूमिका पार पाडावी.

१५) शिक्षक / अधिका-यांचा सन्मान

(१५.१) शिक्षण हक्क कायदा यशस्वीपणे राबविणे राष्ट्रीय जबाबदारी आहे. ती जबाबदारी पार पाडण्यासाठी सर्वात महत्त्वाचा घटक शिक्षक आहे. त्यासोबत त्यांना सहाय्यभूत ठरणारी यंत्रणा आहे. त्यामुळे ही राष्ट्रीय जबाबदारी यशस्वीरीत्या पार पाडण्यात यशस्वी झालेल्या व्यक्तींचा सन्मान व्हायला हवा. त्यासाठी **पहिला निकष अप्रगत विद्यार्थी विहीन वर्ग तयार करणे हा राहील. दुसरा निकष, हे करत असताना साधारण आणि प्रगत मुलांच्या प्रगतीत कोणतीही बाधा येऊन देणे हे राहील.** या दोनही निकषात पात्र ठरलेल्या सर्व शिक्षकांचा सन्मान केला जाईल. असे मूल्यांकन वर्षातून एकदा केले जाईल आणि दरवर्षी पात्र शिक्षकांचा सन्मान केला जाईल.

(१५.२) सन्मानाची सर्वात नजिकची पातळी शाळा व्यवस्थापन समिती राहील. केंद्र, गट, जिल्हा व राज्य पातळीवर सन्मान करावयाचे ठरल्यास प्रत्येक पातळीवर वरील दोन निकषासह अन्य निकष जोडले जातील.

(१५.३) मूल्यमापनाचा मूळचा घटक शाळा असल्यामुळे मुख्याध्यापक यांचा सन्मान करण्यात येईल. त्याचप्रमाणे एखाद्या केंद्रप्रमुख, शिक्षण विस्तार अधिकारी किंवा गट शिक्षणाधिकारी यांचा त्यांचे अखत्यारित सन्मान घेणा-या कार्यरत शिक्षक व शाळा यांची संख्या व टक्केवारी विचारात घेऊन सन्मान दिला जाईल. याबाबत स्वतंत्ररित्या शासन निर्णय निर्गमित करण्यात येईल.

१६) शिक्षक / अधिकारी यांचे कार्याचे मूल्यमापन

दरवर्षी प्रत्येक शिक्षक आणि अधिकारी यांचे मूल्यमापन करून गोपनीय अहवाल तयार केला जातात. सन्मानासाठी ठरविलेल्या निकषाच्या आधारे गोपनीय अहवाल लिहिण्याची व्यवस्था निर्माण

करण्यात येईल. यापूर्वी कामाच्या मूल्यमापनाचा मापनात्मक (Measurable) निर्देशांक नव्हता. त्यामुळे गोपनीय अहवाल Subjective असायचा तो यापुढे Objective राहील.

१७) <u>शिक्षक / अधिकारी यांचे Job Chart (कार्यसूची) चे पुनर्विलोकन</u> -

सन २०१५-१६ या शैक्षणिक वर्षात शिक्षक आणि सर्व पातळीवरील अधिकारी यांचे Job Chart (कार्यसूचीचे) पुनर्विलोकन करण्यात येईल. **साधारण आणि प्रगत विद्यार्थ्यांची प्रगती कमी होऊ न देता अप्रगत विद्यार्थी विहीन महाराष्ट्र राज्य** या उद्देशानुसार सर्वांच्या Job Chart मध्ये योग्य ते बदल करण्यात येतील.

१८) विभागीय संरचना आणि शिखर संस्थांचा अभ्यास -शिक्षण हक्क कायदा, २००९ आल्यानंतर विभागाची प्रशासकीय संरचना त्यास साजेशी आहे किंवा त्यामध्ये काही बदलाची आवश्यकता आहे या हेतूने वैज्ञानिकदृष्ट्या अभ्यास करण्यात येईल. त्याचप्रमाणे शिखर शैक्षणिक संस्थांच्या अभ्यासासाठी युनिसेफने मदत सुरू केली आहे. अभ्यासाअंती आवश्यकतेप्रमाणे पुनर्रचना व बळकटीकरण करण्याचे नियोजन करण्यात येईल.

१९) शिक्षकांच्या पदस्थापनेत समतोल राखणे - U-DISE वरुन काही वेळा दिसून येते की, स्थानिक स्वराज्य संस्थेमार्फत चालविल्या जाणा-या काही शाळांमध्ये विद्यार्थ्यांच्या प्रमाणात कमी शिक्षक तर काही शाळांमध्ये अतिरिक्त शिक्षक असतात. असे निदर्शनास आल्यास संबंधित प्राधिका-यांनी तात्काळ शिक्षकांचे समायोजन करुन समतोल साधावा अन्यथा अशा बाबी राज्य शासनाच्या निदर्शनास आल्यास राज्यपातळीवरून कार्यवाही करण्यात येईल.

२०) चाईल्ड ट्रॅकिंग सिस्टिम -

(२०.१) राज्यातील अधिकांश मुलांचे आधारकार्ड तयार करण्यात आले असून उर्वरित मुलांचे आधारकार्ड मिळविण्यासाठीची मोहिम शासन निर्णय दि. २२/०४/२०१५ अन्वये हाती घेण्यात आली आहे. पुढील दोन महिन्यात सर्व मुलांना आधारकार्ड मिळवून दिले जातील अशी अपेक्षा आहे.

(२०.२) त्याबरोबरच NIC च्या मदतीने शाळा, शिक्षक आणि विद्यार्थी इत्यादी बाबतची डाटाबेस माहिती आज्ञावली तयार करण्यात येत आहे. विभागातील सर्व प्राधिकाऱ्यांनी सर्व मुलांचे आधारक्रमांकासह याआज्ञावलीत डाटा एन्ट्री करावी

(२०.३) NIC च्याच मदतीने एससीईआरटीमार्फत राज्यस्तरीय चाचणीत प्रत्येक मुलांना मिळणा-या गुणांचे ट्रॅकिंग करण्यासाठी आज्ञावली तयार करण्यात येत आहे. प्रत्येक चाचणीनंतर या सिस्टिममध्ये प्रत्येक मुलांच्या गुणांची डाटा एन्ट्री करावयाची आहे. या गुणांची डाटा एन्ट्री झाल्यावर प्रत्येक मुलाचा अध्ययन संपादणूक स्तर सर्व स्तरावर कळणार आहे. त्यामुळे राज्यात फक्त Child Tracking System तयार होत नसून Child Educational Quality Tracking System सुद्धा तयार होत आहे. या प्रणालीमुळे मुले शाळेत नियमित येत आहेत किंवा नाहीत यासोबतच ते शिकत आहेत की नाही हे लक्षात येणार आहे. शिकत नसलेल्या मुलांची हजेरी वाढवयाची आहे की अन्य उपाययोजना करावयाच्या या बाबी शाळा पातळीवरच्या कृती कार्यक्रमात दिसून येतील.

२१) Bio - Metric हजेरी व्यवस्था -सर्व विद्यार्थी आणि शिक्षक यांच्या हजेरीसाठी प्रत्येक शाळा पातळीवर Bio - Metric उपस्थिती व्यवस्था करण्यात येईल.

२२) शाळाबाह्य मुले -(२२.१) शाळेत कधीही दाखल न झालेली मुले - राज्यात काही मुले अजूनही शाळेच्या मुख्य प्रवाहात दाखल नाहीत. त्यांची नावेसुध्दा हजेरी पटावर नाहीत. अशा मुलांचे सर्वेक्षण स्थानिक पातळीवर घेण्यात यावे. राज्य शासनसुध्दा सर्व्हेक्षण मोहिम हाती घेणार आहे. याबाबतचा शासन निर्णय ओससी ४४१५ / (१०२ / १५) एसडी ४, दिनांक २० मे, २०१५ रोजी निर्गमित करण्यात आला आहे. अशी मुले शोधल्यावर लगेच त्यांचे आधार क्रमांक मिळविण्यात येऊन ज्या शाळेच्या परिसरात ते दिसले त्या शाळेच्या हजेरी पटावर व U-DISE मध्ये त्यांची नावे नोंदविण्यात यावीत.

(२२.२) अनियमित मुले - अनियमित मुलांचे दोन प्रकार करता येतील. एक जे शाळेत नियमित हजर राहत नाही. परंतु शाळेच्या परिसरातच (गावात/वार्डात) राहतात. दुसरी मुले जी शाळेत अनियमित असतात आणि कुटुंबासह स्थलांतरीत होतात.

(२२.३) शाळेच्या परिसरातच राहणारी अनियमित मुले - अशा मुलांचे शाळेत न येण्याच्या कारणांपैकी महत्त्वाचे एक कारण शिक्षकांबद्दल भिती असू शकेल. वरवर काहीही आर्थिक किंवा कौटुंबिक कारण दिसत असेल तरी अशा मुलांबद्दल शिक्षणतज्ज्ञ किंवा समुपदेशकांकडून सखोल चौकशी करुन घ्यावी. त्याने या मुलांना शाळेच्या नियमित प्रवाहात दाखल करणे शक्य होईल. शिक्षकांच्या भितीमुळे अनियमित असल्यास आणि संबंधित शिक्षकाबद्दल माहिती मिळाल्यास त्यांचे नाव गुप्त ठेऊन त्यांचे सुध्दा समुपदेशन करण्यात यावे. त्यांना विविध विषयांचे प्रशिक्षण घेण्यास प्रेरीत करावे.

(२२.४) स्थलांतरीत होणारी अनियमित मुले - (२२.४.१) काही मुले पालकांसोबत इतर ठिकाणी स्थलांतरीत होतात. स्थलांतराचे ठिकाण राज्यात किंवा राज्याबाहेर असू शकेल. त्यांचा स्थलांतरणाचा दिनांक साधारणपणे शिक्षकांना माहिती असतो. अशा मुलांसाठी आजतागायत साधारणपणे दोन प्रकारच्या उपाययोजना करण्यात आल्या आहेत. एक, गावातच हंगामी निवासी वसतिगृह तयार करुन मुलांचे स्थलांतर थांबविणे. अशी वसतिगृहे राज्यात बीड, नंदुरबार व अन्य जिल्ह्यांमध्ये मोठ्या प्रमाणात स्थलांतराच्या काळात सुरु केली जातात. काहीवेळा वसतिगृह मंजूर करण्यामध्ये विलंब झाल्यामुळे मुले स्थलांतरीत झाल्यावर वसतिगृह उघडली जातात. अशा वसतिगृहांचा स्थलांतरण थांबविण्यासाठी काहीच उपयोग होत नाही. याबाबतीत असा आदेश देण्यात येत आहे की, मागील वर्षी ज्या ठिकाणी वसतिगृह सुरु करण्यासाठी ज्या तारखेपासून आणि जेवढया क्षमतेसाठी प्रस्ताव आले होते त्यास त्याच तारखा आणि क्षमतेसाठी आताच मंजूरी द्यावी. याबाबतची उचित कार्यवाही महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद मुंबई यांचेकडून करण्यात यावी. मात्र वसतिगृह सुरु केल्यापासून एक महिन्याच्या आत प्रत्यक्ष वसतिगृह सुरु केल्याची तारीख आणि प्रत्यक्ष प्रवेश घेतलेल्या मुलांबद्दल माहिती प्राप्त करुन त्याची शहानिशा करुन (मुलांचे आधार क्रमांक) घ्यावी.

(२२.४.२) दुसरी उपाययोजना जी आजतागायात फार प्रभावीपणे राबविली जाऊ शकली नाही. ती म्हणजे मुले स्थलांतर होऊन ज्या शाळेच्या परिसरात जातील त्या शाळेत प्रवेश घेऊन शिक्षण घ्यावे. Child Tracking System विकसित होत असल्यामुळे प्रत्येक मुलाला मूळच्या शाळेच्या ठिकाणी शिक्षण हमी कार्ड Education Guarantee Card देण्याची योजना शासनाच्या विचाराधीन आहे. या कार्डामध्ये मुळच्या शाळेत मुलाने

प्राप्त केलेल्या विषयनिहाय क्षमता, मुळच्या शाळेचा U-DISE Code आणि स्थलांतराच्या ठिकाणच्या शाळेचा U-DISE Code त्या शाळेचा पूर्ण पत्ता, मुख्याध्यापकाचे नाव व भ्रमणध्वनी क्रमांक इत्यादी माहिती नमूद केली जाईल. संबंधित शाळेच्या मुख्याध्यापकास सुध्दा या मुलाच्या आगमनाची तारीख इत्यादी माहिती पुरविली जाईल.

(२२.५) शिक्षण हक्क कायद्यातंर्गत राज्याने केलेल्या नियमात ३० दिवस सतत गैरहजर मुलांना सुध्दा शाळाबाह्य मानले आहे. अशा मुलांची नावे शाळेच्या हजेरी पटावर असल्यास किंवा हजेरीपटावरुन कमी केलेली असल्यास त्यांची नावे सुध्दा Child Tracking System मध्ये घेण्यात यावी. या मुलांचे सुध्दा आधारक्रमांक मिळविण्यात यावेत.

(२२.६) काही उत्साही शिक्षकांनी मुलांना लोकसहभागातून Tablet मिळवून दिले आहेत. या Tablet चा वापर घरातील टिव्हीस जोडून शिकण्याच्या सरावासाठी सुध्दा करतात. याने संपूर्ण कुटुंब त्या शैक्षणिक कृतीत सहभागी होत आहे. शाळेच्या परिसरात राहणाऱ्या अनियमित मुलांसाठी अशा प्रकारे विविध प्रयोग करण्यात यावेत. यातून अनियमित मुलांना शिकविण्यासाठी काही चांगले मार्ग मिळण्याची शक्यता आहे.

(२२.७) वरील विविध प्रकारच्या शाळाबाह्य मुलांना नियमित शाळेत त्यांच्या वयोगटानुरुप वर्गात दाखल करुन विशेष प्रशिक्षण उपलब्ध करुन देण्याची जबाबदारी संबंधित शाळेच्या वर्गशिक्षकाची राहाणार आहे.

२३) कार्पोरेट/स्वयंसेवी संस्थांचा सहभाग: कार्पोरेट/स्वयंसेवी संस्थांचा शाळा विकास, विद्यार्थी विकास, संस्थांचे सक्षमिकरण इत्यादी बाबीसाठी सहकार्य व सहभाग घेण्याकरीता राज्य शासनाने दिनांक ९ जून, २०१४ व १३ फेब्रुवारी, २०१५ रोजी शासन निर्णय निर्गमित केला आहे. तसेच दिनांक २४ जुलै, २०१४ च्या शासन निर्णया अनुसार शैक्षणिक गुणवतेच्या अनुषंगाने स्वयंसेवी संस्थांचा सहभागातून पथदर्शी तत्वावर नाविन्यपूर्ण उपक्रम राबिविण्याचे धोरण ठरविण्यात आले आहे. या सर्व माध्यमातून प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र कार्यक्रमांत कार्पोरेट व स्वयंसेवी संस्थांचा सहभाग व सहकार्य घेण्यात यावे. कार्पोरेट/स्वयंसेवी संस्थांचा सहभाग व योगदानात सुसूत्रता आणण्यासाठी स्वतंत्र निवेदनाद्वारे आवाहन करण्यात येत आहे.

२४) विविध समांतर कार्यक्रमाची अंमलबजावणी: राज्याच्या शैक्षणिक गुणवत्ता संवर्धन कार्यक्रमाची प्रभावी व परिणामकारक अंमलबजावणी करण्यासाठी व त्यामध्ये सक्रीय सहभागी होवून त्यास बळकट करण्याकरिता राज्यातील सर्व प्राधिकारी यांना आवाहन करण्यात येत आहे. विविध प्राधिकारी स्थानिक पातळीवर वेगवेगळे शैक्षणिक कार्यक्रम राबिवितात. सदरचे कार्यक्रम भावनिक पातळीवर विचार करून सरसकट न राबविता त्यामध्ये सुसंगतपणा व सुसूत्रता आणण्यासाठी यापुढील काळात खालील बाबी लक्षात घेऊन त्याप्रमाणे गरजेनुसार नवीन कार्यक्रम राबविण्याबाबत विचार व्हावा. (वाचा : परिशिष्ट १)

२४.१) प्रगत, साधारण व अप्रगत मुलांचा विचार करून त्या प्रत्येकांचे शिक्षण होईल याची काळजी घ्यावी.

२४.२) शिक्षकांना त्यांच्या मागणीनुसार व व्यक्तिगत गरज विचारात घेवून प्रशिक्षण दिले जावे.शिक्षकांच्या शैक्षणिक स्वातंत्र्यावर गदा येणार नाही याची नोंद घ्यावी.

२४.३) शिक्षकांना मुलांसोबत वर्गामध्ये भरपूर वेळ मिळाला पाहिजे त्यामुळे त्यांच्यावर कोणत्याही प्रकारची अशैक्षणिक व इतर कामे लादू नयेत. तसेच शिक्षक शाळेबाहेर राहणार नाहीत याची काळजी घ्यावी. अथवा गुणवत्तावाढीच्या कामाच्या पूर्ततेसाठी अतिरिक्त माहिती मागविली जाणार नाही याची दक्षता घ्यावी.

२४.४) वरील बाबी विचारात घेऊन, विविध प्राधिकारी यांना स्थानिक पातळीवर शैक्षणिक कार्यक्रम राबवयाचे झाल्यास त्याबाबत संबंधित स्तरावरील गुणवत्ता कक्षात चर्चा करावी, व त्या कार्यक्षेत्रातील शिक्षक व अधिकाऱ्यांचा सहभाग घेऊन निर्णय घ्यावा.

२५) खर्च तरतूद -

पायाभूत चाचणी, संकलित मूल्यमापन १ व २ मधील चाचणी, त्रयस्थ संस्थेमार्फतच्या चाचण्या, चाचणीचे संगणकीकरण, माहितीचे विश्लेषण, अहवाल निर्मिती इत्यादिसाठी आवश्यक आर्थिक तरतूद राज्य शासनामार्फत उपलब्ध करुन देण्यात येईल.<परिच्छेद लिहा>

वरील प्रमाणे प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र कार्यक्रमांतर्गत शैक्षणिक प्रगती चाचण्या सन २०१५-१६ या शैक्षणिक वर्षापासून राज्यातील सर्व व्यवस्थापनाच्या, सर्व माध्यमाच्या मान्यताप्राप्त शाळांमधून इयत्ता पहिली ते आठवीमधील सर्व विद्यार्थ्यांसाठी लागू राहातील. एक वर्षांनंतर सदर कार्यक्रमाचा आढावा घेऊन आवश्यक ते बदल करण्यात येतील.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेताक २०१५०६२४१२२१३५९२२१ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

Nandkumar

Digitally signed by Nandkumar
DN: c=IN, o=All India Service, ou=IAS, postalCode=110001, st=Maharashtra, serialNumber=dcd3577ebf0e05e2a8b57095c152dc6cfb37c2bb83da197788645dd8a362ebc5, cn=Nandkumar
Date: 2015.06.24 12:26:42 +05'30'

(नंदकुमार भा.प्र.से)
प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन

परिशिष्ट - एकया शासन निर्णयामागची तत्वे आणि विश्लेषण

प्रमुख तत्व

शिक्षकांना संकल्पनात्मकदृष्टया समृध्द करणे. शिक्षकांच्या संकल्पनामध्ये विषयज्ञान, बालमानसशास्त्र आणि अध्यापन शास्त्र या तीन घटकांचा समावेश असणे आवश्यक आहे. गुणवत्ताविकासाची योजना भावनिकस्तरावर न करता बौध्दिकस्तरावर करणे म्हणजे कार्यकारणभावाचे विश्लेषण करुन चिन्हीत केलेल्या समस्यांवर उपाययोजना करणे. म्हणजेच तर्कशुध्द पध्दतीने वैज्ञानिक दृष्टिकोणाचा वापर करुन योजना आखणे.

उपाययोजना दोन पातळयांवर होतात. एक भावनिक पातळी दुसरी बौध्दिक पातळी .काही मुले लिखाण व वाचनामध्ये मागे पडत आहेत म्हणून लिखणाचे व वाचनाचे कार्यक्रम घेणे हा भावनिक पातळीवरील निर्णय झाला". - एका शिक्षकाचे मनोगत

१. गुणवत्तावाढीसाठी विभिन्न अभियान चालवणे - विद्यार्थ्यांस एका इयत्तेमधील शिक्षण पूर्ण करण्यासाठी एक वर्ष लागते. म्हणजेच विद्यार्थ्यांस पदवीपर्यंत १५ वर्षे लागतात. हे माहीत असूनदेखील शिक्षणक्षेत्रात गुणवत्तेसाठीचे अभियान चालवले जाते. अभियान काही ठराविक काळापुरते चालवले गेल्यास यशस्वी होते. परंतु, शिक्षण ही एक निरंतर प्रक्रिया आहे. त्यामुळे गुणवत्तावाढीचे कार्यक्रम सातत्यपूर्ण सुरु असणे आवश्यक आहे. दीर्घकालीन उद्दिष्टासाठीचा कार्यक्रम काही काळापुरता असल्यास तो राबवू नये. परंतु, तोच कार्यक्रम दीर्घकालीन प्रक्रियेचा भाग असल्यास तो राबविण्यास हरकत नाही.

१. सरसकट राबविणे - शिक्षणामध्ये विद्यार्थी मागे राहिले की लेखन-वाचन प्रकल्प राबविणे वर-वर योग्य असल्याचे दिसते. परंतु, खोलात गेल्यास उणीवा जाणवायला सुरुवात होते. एका संस्थेच्या अहवालानुसार राज्यात वर्ष २०१०-११ साली पाचव्या वर्गातील ९४% मुलांना दुस-या वर्गाचे मजकूर वाचता येत होता. तेच प्रमाण २०१४-१५ साली घसरुन ७४% इतके झाले. म्हणजे वाचन करु शकणाऱ्या मुलांचे प्रमाण २०% नी घसरले आहे. यामध्ये सुधारणा करावयाची असल्यास काय करावे? सरसकट लेखन वाचन प्रकल्प राबविल्यास ७४% मुले ज्यांना वाचता येते त्यांचा वेळ वाया जाणार व ते पुढच्या बाबी शिकण्यापासून वंचित राहणार. परिणामी त्यांचे शैक्षणिक नुकसान होण्याची शक्यता आहे. चालतो होतो शैक्षणिक गुणवत्ता वाढवायला आणि उलटेच करुन बसलो असे काही घडायला नको याची काळजी घेण्यात यावी.

त्याचप्रमाणे काही शिक्षक वर्गात असलेल्या मुलांकडे लक्ष देऊन भाषा, गणित हे विषय शिकवण्यावर जास्तीचा भर देण्याचे कार्य करीत असतील आणि अशा शिक्षकांनासुध्दा लेखन, वाचन प्रकल्प राबवावा लागला तर त्यांचाही वेळ वाया जाईल. पुन्हा परिणाम उलटा हाईल. त्यामुळे शैक्षणिक गुणवत्ता विकासाचा कोणताही कार्यक्रम हाती घेतांना खूप विचारपूर्वक काम करावे लागेल. लेखन-वाचन प्रकल्प विचारपूर्वक केल्यास फक्त त्याच विद्यार्थ्यांवर लक्ष केंद्रीत करावे लागेल ज्या विद्यार्थ्यांना लिहिता-वाचता येत नाही. मुलांची मातृभाषा निराळी असल्यामुळे अडचणी असतील तर मातृभाषेतून लिपीपरिचय करून पद्धतशीरपणे प्रमाणभाषेकडे नेणारे अध्यापन शास्त्र त्या कार्यक्रमात वापरावे लागेल. ते करीत असताना जे शिक्षक विद्यार्थीनिहाय लक्ष द्यायला शिकले नाहीत, अशाच शिक्षकांच्या वर्गातील लेखन-वाचनामध्ये मागे राहणा-या विद्याथ्यांकडेच लक्ष द्यावे. विद्यार्थीनिहाय लक्ष केंद्रीत करणा-या शिक्षकांच्या वर्गात लेखन-वाचनमध्ये मागे राहणारे विद्यार्थी असले तरी त्या मुलांसाठी प्रकल्प राबवू नयेत. बालमानसशास्त्र समजणारा शिक्षक ते कार्य स्वत:हून करु शकेल यावर आपला विश्वास असायला हवा.

राज्यात एका शिक्षिकेला नव्याने इयत्ता तिसरीचा वर्ग शिकवण्यास मिळाला. सदरच्या वर्गावरील त्यापूर्वीच्या शिक्षकाने त्या वर्गातील एका मुलीला मतिमंद घोषित करुन ती काही शिकू शकणार नाही असा विश्वास पसरवला होता.

नव्या शिक्षिकेला त्या मुलीमध्ये कोणतीही अडचण जाणवली नाही. फक्त जुन्या शिक्षिकेसोबत न शिकता गेलेल्या तिच्या वेळेची तूट भरुन काढण्याची आवश्यकता भासली. - शिक्षकाने जबाबदारीने विद्यार्थ्यांच्या क्षमतांवर शिक्कामोर्तब करावे.

३. शिक्षकांनी अधिक वेळ द्यावा - वरील बॉक्स वाचल्यानंतर कोणत्या शिक्षकाचा अधिक वेळ कामाचा आहेत हे स्पष्ट होते. कोणत्याही शिक्षकाने अधिक वेळ मुलांना शिकविल्यास मुलांचे शिक्षण सुधारणार असा विश्वास ठेवणे योग्य नाही. शिक्षकाला बालमानसशास्त्र, अध्यापन शास्त्र आणि विषयज्ञान असेल तरच वेळेचा जास्त उपयोग मुलांनाहोईलअन्यथा नाही. परंतु, वरील तीन बाबींची जाण असलेल्या शिक्षकांना uविद्यार्थ्यांना शिकविण्यासाठी जास्त वेळ द्या◌ा असे सांगण्याची वेळच येणार नाही.

४. वरिष्ठ अधिकाऱ्यांनी शाळांच्या भेटी वाढवाव्यात - येथे सुध्दा भेट देणाऱ्या अधिकाऱ्यांचे बालमानसशास्त्र, अध्यापन शास्त्र, विषयज्ञान आणि मानसशास्त्रविषयांचे ज्ञान तसेच उपयोजन क्षमतेवर त्या भेटीचा नफा-तोटा अवलंबून राहणार आहे.

एका शाळेतील चौथीच्या वर्गात केंदप्रमुख शिरले. त्यांना दाखवून द्यायचे होते की ते केंद्रप्रमुख असल्यामुळे शिक्षकांपेक्षा मोठे आहेत. त्यांनी सर्वात कमी आत्मविश्वास असणाऱ्या दोन मुलींना एक-एक करुन उभे केले. त्यांना त्यांच्या मते अवघड (म्हणजे पाचअक्षरी) शब्द वाचायला सांगितले. त्या दोन्ही मुलींना ते जमले नाही. मुलींना तसेच शिक्षिकेला काही येत नाही इत्यादी सांगत दाटून-दपटून ते निघून गेले. ते गेल्यानंतर एक मुलगी म्हणाली, 'असा कसा हा माणूस' पुढच्या दिवशी दोन्ही मुली वर्गात गैरहजर राहिल्या. - आपली प्रत्येक कृती ही शिक्षण क्षेत्रातील संबंधित सर्व घटकांनी विचारपूर्वक करावी.

५. वरील भेटीचा शैक्षणिक फायदा झाला असे म्हणता येणार नाही. शिक्षिकेला अधिकाऱ्यांना हाताळता आले नाही तर त्या दोन्ही मुलींची गळती होणारच. शासन एकेका विद्यार्थ्याला शाळेत आणण्यासाठी जमीन-अस्मान एक करणार आणि असे अधिकारी शाळेत आलेल्या विद्यार्थ्यांना शाळेबाहेर फेकणार. त्यामुळे जर अधिकाऱ्यांना खालील शब्दांमधील फरक लक्षात येईल आणि त्याप्रमाणे ते वागतील तरच त्यांच्या भेटी सत्करणी लागणार आहेत. अन्यथा त्यांनी शाळाभेट न दिलेलीच चांगली.

६. अधिक मूल्यमापन केल्यास मुले अधिक शिकतील - वरच्या बॉक्समध्ये केंद्रप्रमुखाने केलेल्या मूल्यमापनातून मुले अधिक शिकतील असे वाटत नाही. त्या मुलींच्या मनात भीतीचे वातावरण निर्माण होऊन त्या शिकण्यापासून परावृत्त होतील.

शिष्यवृत्ती परीक्षेबददल सुध्दा असेच एक बालमानसशास्त्रीय विश्लेषण करता येते. अभ्यासात पुढे असणारी मुले वरच्या काठिण्यपातळीचे गणित सोडवण्याचा आनंद घेतील, तर अभ्यासात मागे असणारे विद्यार्थी अधिक कठीणपातळीचे गणित पाहून गणित हा विषयच त्यांच्या आवाक्याबाहेर आहे असा विचार करतील. कोणतेही मूल्यमापन मुलांना शिकण्यासाठी मदत करणारे असायला हवे. त्यांच्या भावना दुखावणारे नसावे. मुलांच्या संपादणूकपातळीची जाण शिक्षकांना असतेच. शिक्षकांना त्यांची माहिती असूनसुध्दा मुले मागे राहतात.

मुलांना संपूर्ण स्वातंत्र देत गुणवत्तापूर्ण शिक्षण देण्याकरिता दुसरी उपाययोजना बौध्दिक पातळीवरील आहे. मुले अनेक दिवस शाळेत जातात, शिक्षक त्यांना शिकवतात तरीदेखील मुलांना शिकण्यात अनेक अडथळे येतात. त्यामागील कारण शोधून शास्त्रीय पध्दतीने त्यावर उपाय करणे ही बौध्दिकपातळीवरील उपाययोजना आहे. या पध्दतीच्या वापराने समस्या सुटणे शक्य आहे अन्यथा आपण समस्येमध्येच गुरफुटून जावू आणि तिथेच गरगरत राहू. - गुणवत्तापूर्ण शिक्षण या संकल्पनेचा अर्थ समजून घेणे महत्त्वाचे आहे.

७. शिक्षकांच्या हातात जेवढी तंत्रे आहेत ती सगळी वापरल्यानंतरसुध्दा ही परिस्थिती असते. त्यामुळे शिक्षकाला अधिक तंत्रे शिकण्याची आवश्यकता आहे. विद्यार्थ्यांच्या अधिक मूल्यमापनाची आवश्यकता नाही. तसेच, एखादा विद्यार्थी शिष्यवृत्तीपरीक्षा पास होऊ शकेल किंवा त्याचा आनंद घेईल असे त्याच्या शिक्षकाला वाटत असल्यासच त्या विद्यार्थ्याला परीक्षेला बसवावे. येथेसुध्दा सरसकटचा नियम अयोग्य आहे.

8. वयानुरुप वर्गामध्ये दाखल केलेली मुले - अशा मुलांना शिक्षकांनी अधिक वेळ देऊन शिकवण्याचा विचार असतो. मग ही मुले नियमित वर्गामध्ये असताना शिकतात की नाही याचा विचार करावयाची गरज आहे. त्याने बाहेरून शिकलेले ज्ञान व स्वतःचे स्वतः शिकण्यासाठी अवगत केलेली पद्धत वापरून, त्याचा आत्मसन्मान जपत त्याला शिकविण्याचे तंत्र शिक्षकांनी शिकले पाहिजे. वर्गातील दिलेल्या वेळेचा उपयोग मुलाला होत नसल्यास त्याच्या आयुष्याचा तेवढा वेळ आपण वाया घालवतो असा होईल. नियमित वर्गामध्ये जाणारा वेळ मुलाला उपयोगाचा वाटत नसल्यास ते मूल शाळा सोडून देईल.

९. शाळाबाहय मुले – सर्वेक्षण करुन या मुलांना शाळेत आणल्यानंतरसुध्दा वरीलप्रमाणे वर्तन राहिल्यास ते मूल शाळेत नियमित येणार नाही. त्यामुळे आजच्या घटकेला शाळाबाहय मुलांना प्रवाहात आणण्यासाठी काही ठोस उपाययोजना करण्याची नितांत गरज आहे.

१०. स्थलांतरित होणारी मुले – सध्याचा विचार हा स्थलांतरित मुलांना स्थलांतरित ठिकाणच्या शाळेत घालण्याचा आहे. त्याठिकाणीसुध्दा शिक्षकाला बहुस्तरीय शिक्षण जमत नसल्यास या विचाराचा काहीच फायदा होणार नाही. त्यामुळे नवीन विचार करावयाची गरज आहे.

२. अभ्यासात मागे राहणारी मुले – पाचव्या वर्गापर्यंत शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांना जर लिहिता-वाचता येत नसल्यास त्या वर्गाला शिकवणाऱ्या शिक्षकाला वाचन-लेखन कार्यक्रमाचे प्रशिक्षण देणे योग्य असा सरसकट नियम लावता येणार नाहीत. पुढील बॉक्स पहा. या प्रकरणात त्या मुलांना चौथ्या वर्गापर्यंत शिकवणाऱ्या शिक्षकांचे शोध घेऊन त्या शिक्षकांना बालमानसशास्त्र, वैज्ञानिक दृष्टिकोन आणि अध्यापन शास्त्र शिकवण्याची गरज आहे.

सध्या राज्यामध्ये एका पाचवीच्या वर्गामध्ये प्रत्यक्ष घडत असलेली ही गोष्ट-एकूण 49 मुले असलेल्या वर्गात चार महिन्यापूर्वी 17 मुलांना अक्षरओळखसुध्दा नव्हती. पण आता तेवढेतरी विद्यार्थ्यांना यायला सुरुवात झाली आहे. चार महिन्यात शिकू शकतात तर चार वर्षात का नाही? असा प्रश्न त्या वर्गाच्या शिक्षकाने केला. असे आत्मपरिक्षण प्रत्येक शिक्षकाने करणे गरजेचे आहे.

३. आदिवासी मुले – राज्यात स्पष्ट दिसते की, नंदुरबार, नाशिक, अमरावती, ठाणे, गडचिरोली जिल्हे गणित आणि भाषा या दोन्ही विषयांमध्ये मागासलेले आहेत. एका स्वयंसेवी संस्थेच्या सर्वेक्षणानुसार ते भाषेपेक्षा गणितामध्ये जास्त मागासलेले आहेत. त्यामुळे शिक्षकांना गणिताचेच अधिक प्रशिक्षण देणे चांगले असे म्हणता येणार नाही. कारण सदरहू परिसरात मोठया प्रमाणात मराठी भाषा बोलली जात नसल्यास गणितामध्ये मागे राहण्याचे कारणसुध्दा मुलांना भाषा न समजणे हे असू शकते.

शिक्षक प्रशिक्षण – वरील बाबींचा विचार करता स्पष्ट आहे की, राज्य किंवा जिल्हा किंवा तालुका आणि केंद्रपातळीपर्यंतसुध्दा सरसकट शिक्षक प्रशिक्षण देता येणार नाही. सध्याचे प्रशिक्षण त्याप्रमाणे आयोजिले जाते. मग आश्चर्य नाही की, शिक्षक या प्रशिक्षणांना विरोध करतात. अशा प्रशिक्षणांनी शिक्षकांना मदत तर मिळत नाही. उलट त्यांना वर्गात कमी वेळ मिळण्याची खंत असते. जसे मुलांना येणाऱ्या अडचणींचा शोध घेऊन शिक्षकांनी मुलांना शिकवायचे आहे. तसेच,शिक्षकांना येणाऱ्या अडचणींचा शोध घेऊन प्रशासन आणि प्रशिक्षणयंत्रणेने त्यांना मदत करावयाची आहे.

४. शिक्षकांना प्रेरित करणे – इतरांनी सांगून कोणीच प्रेरित होत नाही. प्रेरणा नेहमी आतून असते. त्यामुळे uवर्गातील मुलांना स्वत:चे मूल समजून शिकवा‍ा या व अशा वाक्यांनी काही होणार नाही. आजतागायत प्राप्त ज्ञानाच्या आधारावर माणसांना प्रेरित करणे सहज सोपी गोष्ट नाही. काही वेळा वरिष्ठ पदावर असलेल्या मंडळींनादेखील ते जमत नाही. मग त्यांना उपलब्ध असलेल्या काही अधिकारांची भाषा ते बोलायला सुरुवात करतात. कारवाई करणार, सस्पेंड करणार किंवा डिसमिस करुन टाकणार असे ते बोलतात. पण नंतर तसे ते करत नाहीत. असे शब्द आणि वाक्य भावनिक पातळीवरची आहेत. त्यामुळे

मानसिक वातावरण खराब होते आणि मानवीयता वितळते. तसेही शिस्त आणि अपिलनियमांमध्ये कारवाई करण्याबदल उल्लेख नाही.

५. <u>गुणवत्तेमध्ये मागे असल्याबद्दल कारवाई करणे</u> - सुरुवातीला आपण पाहिले की, गुणवत्ता मिळवणे ही दीर्घकाळाची बाब आहे. कारवाई करणे ही क्षणिक बाब आहे. त्यामुळे दोन्हीचा संबंध लावता येणार नाही असे तात्विकरित्या दिसते.

<u>नापास न करण्याचा नियम आणि गुणवत्ता ढासळणे - शिक्षण हक्क कायद्याचा हा सर्वात विवादित मुद्दा आहे. बरेच लोक नापास न करणे आणि पास करणे या दोन्हीला सारखेच समजतात त्यामुळे सुध्दा विवाद वाढतांना दिसतो. खरे तर हा नियम निसर्गाच्या जन्म आणि मृत्यूच्या नियमानुकुल आहे. प्रत्येक माणूस जन्मल्यानंतर वयानुरुप शरीराने मोठा होतो, तो तरुण होतो, वयस्क होतो, म्हातारा होतो आणि त्यानंतर मृत्यू पावतो. जन्माला आलेली सर्व माणसे साधारणपणे १०० वर्षांनी मरण पावतात. माणूस त्यांच्या समवयस्क लोकांसोबत जगतो आणि मरणही पावतो. त्यामुळे त्याला इतर वयातील लोकांसोबत ठेवणे नैसर्गिक नियमांच्या विरोधात असून त्याच्यासाठी ती शिक्षा आहे. त्याला शिक्षा करायची नाही म्हणून नापास करायचे नाही. शिक्षण हक्क कायदा येण्यापूर्वी नापास करण्याचा नियम होता. बऱ्याच लोकांना नापास केले गेले. शाळेत नापास होणाऱ्या लोकांचे पास होणाऱ्या लोकांपेक्षा वय किती वर्षांनी कमी असते असा प्रश्न विचारला तर याप्रश्नालाच लोक विनोद म्हणतील. आपण शाळेत एखाद्याव्यक्तीला नापास केले तरी निसर्गाला ते मान्य नाही. आपण नापास करुनसुध्दा ते आपल्यासोबतच जगणार आहेत म्हणजेच ते पास होण्याच्या लायकीचे आहेत. तरीदेखील आपणाला ते नापास होण्याच्या लायकीचे दिसतात. सबब, आपण निसर्गाच्या नियमाच्याविरुध्द असल्यामुळे एकूण शिक्षण आणि मूल्यमापन इत्यादीबाबतची प्रक्रिया तपासून घेण्याची गरज आहे. ते तपासता येत नसल्याने सध्याची शिक्षणव्यवस्था नापास ठरत आहे. मग शिक्षणव्यवस्थेतील लोकांना घरी पाठवायचे काय? तसे आजतागायत झाले नाही आणि पुढेही होणार नाही. आपण व्यवस्थेला सुधारण्याचा प्रयत्न करतो जसे व्यवस्थेला कायम ठेवून सुधारण्याची संधी देतो. तसेच, मुलांना वयानुरुप वर्गात ठेवून शिकण्याची संधी देणे हा आहे नापास न करण्याचा नियम. व्यवस्थमध्ये कुवत तयार झाल्यास अशी मुले क्वचितच दिसतील.</u>

परिशिष्ट 2

शिक्षक, अधिकारी व बालकांसाठी उपयुक्त बेवसाइटस

ज्ञान सर्वांसाठी खुले असले पाहिजे' या तत्त्वाने काम करणाऱ्या काही संस्थांचे साहित्य (शिक्षक व बालकांसाठी उपयोगी) त्यांच्या वेबसाइटवर मोफत उपलब्ध आहे. शासनासोबत ज्यांनी काम केलेले आहे किंवा करीत आहेत अशा संस्थांच्या बेवसाईटसची माहिती खाली उदाहरणादाखल नमूद केलेली आहे. शासनाने जाहिरात देऊन इतर संस्थांना निमंत्रित केले आहे. त्यापैकी ज्यांच्या अशा उपयुक्त वेबसाइट असतील त्यांची माहिती नंतर पुन्हा देण्यात येईल

नवनिर्मिती लर्निंग फाऊंडेशन - www.navnirmitilearning.orgनवनिर्मिती संस्था 2000 सालापासून जि.प, न.प, म.न.पा. व आदिवासी भागातील शाळा, SSC, CBSE, ICSE, IGCSE शाळांमध्ये गणिताच्या सार्वत्रिकीकरणाचे काम करीत आहे. वास्तव परिस्थितीत प्रत्येक मूल गणित शिकू शकते हे या शिक्षकांनी सिद्ध केलेले आहे. नवनिर्मिती टीमने भारतभरात, दक्षिण आफ्रिकेत आणि टर्कीमध्ये मिळून सुमारे 20000 शिक्षकांच्या गणित कार्यशाळा घेतल्या आहेत. प्रत्येक मूल गणित शिकेल अशी पद्धत प्रत्यक्ष वर्गात वापरण्यासाठीच्या शिक्षक हस्तपुस्तिका, मूल्यमापन संच, इयत्ता 1 ते 4 च्या मुलांसाठी वर्कबुक्स, 5 ते 8 मधील ज्या मुलांचा पाया कच्चा आहे अशांसाठी सेतू कोर्स कृती व अभ्यासपुस्तिका, अपूर्णांक व चिन्हांकित संख्या बुकलेट्स असे प्रत्यक्ष कार्यक्रमातून तयार व यशस्वी झालेले साहित्य इंग्रजी, मराठी व हिंदीतून freely downloadable form मध्ये उपलब्ध आहे. विज्ञान-भूगोल-भूमिती-अंकगणित यांचा एकात्मिक अनुभव देणाऱ्या, मुलांनी स्वतः साहित्य बनवून करण्याच्या दिवसाच्या खगोलशास्त्राच्या 'wow' प्रयोगांचे विडिओज व पुस्तिका हिंदी, इंग्रजी व मराठीतून day time astronomy या विभागात उपलब्ध आहेत.

Centre for Equity and Quality in Universal Education – www.ceque.orgव्यापक स्तरावर गुणवत्ता शक्य आहे, हा विश्वास आधी व्यवस्थेच्या आणि प्रत्येक व्यक्तीच्या मनात आवश्यक आहे या विचाराने ही ना नफा तत्त्वावरील संस्था कार्यरत आहे. चांगले काम करणाऱ्या शिक्षकांच्या वर्गातील अनुभव विडिओच्या स्वरूपात तयार करणे, अशा विडिओजची एक बँक तयार करणे, त्यावर चर्चा व देवाणघेवाण होईल असे व्यासपीठ निर्माण करणे, त्याद्वारे शिक्षकांचे समृद्धीकरण होणे असा उद्देश ठेवून काम चालू आहे. या वेबसाइटवरील Teacher Pages या विभागात भाषा, गणित, भूगोल, विज्ञान इ. अनेक विषयांवर प्रत्यक्ष वर्गात शिक्षक करीत असलेल्या कामांचे विडिओ उपलब्ध आहेत.

क्वेस्ट - www.quest.org.inQUEST ही संस्था गेली आठ वर्षे प्राथमिक बालशिक्षण, प्राथमिक शिक्षण व शिक्षक-शिक्षण या क्षेत्रात कार्यरत आहे. संस्थेच्या www.quest.org.in शिक्षकांसाठी विद्यार्थ्यांसाठी विविध शैक्षणिक संसाधने, मोफत उपलब्ध करुन दिली आहेत. वेबसाईटच्या होम पेज वरील Teacher Area या विभागात अनेक उपयुक्त लिंक आहेत. शिक्षक अभ्यास मंडळाचे व्यासपीठ या पानाववर सुमारे 300 सदस्य शिक्षण विषय चर्चा करतात. संस्थेमार्फत वेबसाईटच्या माध्यमातून शिक्षकांसाठी गणित व भाषा शिक्षणाचा ऑनलाईन कोर्स मराठीतून चालवला जातो. तसेच अनेक शिक्षण विषयक लेख साईटसवर उपलब्ध आहेत. या शिवाय वर्गांतर्गत प्रक्रिया दाखवणा-या सुमारे 70 व्हिडिओ क्लिप उपलब्ध आहेत. मुलांसाठी इंग्रजी व मराठीतून ऑडिओ गोष्टीही उपलब्ध आहेत.

प्रगत शिक्षण संस्था - www.pragatshikshansanstha.orgशिक्षण क्षेत्रात गेली 30 वर्षे कार्यरत असणारी प्रगत शिक्षण संस्था अनेक बाबतीत पथदर्शी संस्था आहे. संस्थेचा इतिहास व व्यक्ती यांचे काम वाचण्यासारखे आहे. संशोधन व संसाधने या टॅब मध्ये शिक्षकांनी केलेली कृती संशोधने, नवोपक्रम, फेलोशिप्चे अहवाल उपलब्ध आहेत. तसेच संस्थेची प्रकाशने, प्रथम भाषेच्या 2 फिल्म्स, बालवाडीच्या 16 फिल्म्स, इंग्रजी शब्द-भांडार वाढविण्यासाठी असणाऱ्या उपक्रमांची जि. प. शाळेत चित्रित केलेली फिल्म Here is a Tree - part 1 &2 असे सर्व शैक्षणिक साहित्य व शिक्षणविषयक अनेक लेख मोफत उपलब्ध आहे. CLLC ग्रंथालयातील सुमारे 100 भाषा विषयक संदर्भ ग्रंथांची यादी पहायला मिळेल. कमला निंबकर बालभवन या टॅबमध्ये मुलांनी केलेले वार्षिक प्रकल्प, पर्यावरण प्रकल्प, ICT चे प्रकल्प तसेच मुलांचे लिखाण व के. एन. बी. बुलेटीन वाचायला मिळेल. ब्लोग्स मध्ये शाळेतील उपक्रम वाचायला मिळतील.

पालकनीती - www.palakneeti.orgपालकनीती हे मुळात संवादासाठीचं व्यासपीठ. 1987 पासूनपालकनीतीनं शिक्षण आणि पालकत्वासंबंधी अनेक मूलभूत मुद्यांवर मांडणी केली आहे.2004 पासूनचे अंक व त्यातील जवळपास 2000 लेख पालक-शिक्षक आणि इतर जिज्ञासूसाठी www.palakneeti.org या संकेतस्थळामध्ये विषयनिहाय उपलब्ध आहेत. मुलांच्या आणि त्यांच्या सोबत आपल्याही वाढण्या-घडण्याच्या संदर्भातला समृद्ध आणि मूलभूत विचारांचा साठा

यालेखांच्या रुपानं आपल्याला सापडेल. शिक्षणाचे माध्यम, शिक्षण हक्क कायदा, शिक्षणातले बदलते प्रवाह आणि इतर सामाजिक प्रश्नांची चर्चा पालकनीतीच्या संवादकीय आणि लेखांमध्ये आहे. यातीलसर्व लेख UNICODE मध्ये असल्याने आपण uशोधाा पर्याय वापरूनआपण uविषयानुसार, शीर्षकानुसार किंवा शब्दानुसार लेख शोधू शकता व freely download करू शकता. पानाच्या खालच्या भागात काही निवडक, वेचक लेख आपल्याला - हे जरूर वाचाा या विभागात वाचायला मिळतील.तसेच उत्साही लेखक आपलं लिखाण - आपले लेखन पाठवा यावर click करून पालकनीतीकडे पाठवू शकतात.

रयत शिक्षण संस्था - rayatshikshan.eduरयत शिक्षण संस्थेने ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणात फार मोलाचा वाटा सुमारे 100 वर्षांपूर्वीपासून उचललेला आहे. त्यांचे शैक्षणिक काम, प्रकल्प यांची माहिती बेवसाइटवस आहे. धोरणात्मक, शैक्षणिक व प्रशासकीय बाबींची थोडक्यात व सोप्या शब्दात मराठीतून माहिती देणाऱ्या पुस्तिका वेबसाइटवर आहेत. उदा. ज्ञानरचनावाद म्हणजे काय?, शिक्षण हक्क कायदा, माझी समृद्ध शाळा इ.

अरविंद गुप्ता - arvindguptatoys.comअरविंदगुप्ता व त्यांची टीम गेली अनेक वर्षे मुलांच्या विज्ञान शिक्षणामध्ये काम करत आहेत. मुलांना प्रयोग करत करत विज्ञान शिकता यावे यासाठी सातत्याने विज्ञान खेळणी/प्रयोग निर्माण करत आहेत.तकोणतीही गोष्ट जेव्हा मुलं हाताने करतात तेव्हा ती गोष्ट मुलांना सहज समजते हेच तत्व डोळ्यासमोर ठेवून त्यांनी मुलांच्या आनंददायी शिक्षणासाठी परिसरात सहज उपलब्ध होणारे साहित्य वापरून 1000 विज्ञान खेळणी/प्रयोग बनविले आहेत. या सर्व प्रयोगांच्या छोट्या फिल्म्स निर्माण करून त्या यु टुबवर उपलब्ध करून दिल्या आहेत. जगभरातून 30000 लोक रोज या फिल्म्स वापरतात. मुलांना प्रयोग सहज करता यावेत यासाठी सर्व प्रयोगांचे 11000 फोटो सुद्धा ठेवले आहेत.

शिक्षक, पालक, बालक व प्रत्येक शिक्षणप्रेमीसाठी अनेक विषयांवरची, अनेक भाषांमधील ५००० पुस्तके या वेबसाईटवर उपलब्ध आहेत. यात इंग्रजी, हिंदी, मराठी व संमिश्र भाषांमधील पुस्तके आहेत.